

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΓΙΑ

η.μ.σ.

ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

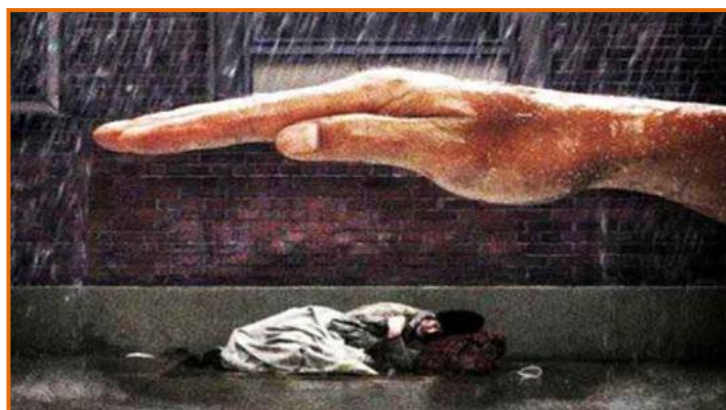
ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
“ΤΟΠΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ
ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ”

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας

**Η αλληλεγγύη στην Ελλάδα της Κρίσης.
Κοινωνικές δομές αντιμετώπισης της φτώχειας στο
Δήμο Παλαιού Φαλήρου.**

Ελένη Λαμπράκη
Αριθμός Μητρώου: 3033201605149

Επιβλέπων Καθηγητής: Δημήτρης – Επαμεινώνδας Βενιέρης

Αθήνα, Απρίλιος 2018

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΓΙΑ

Γ.Μ.Σ.

ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

University of Peloponnese
University of Piraeus
Aristotle University of Thessaloniki
Democritus University of Thrace

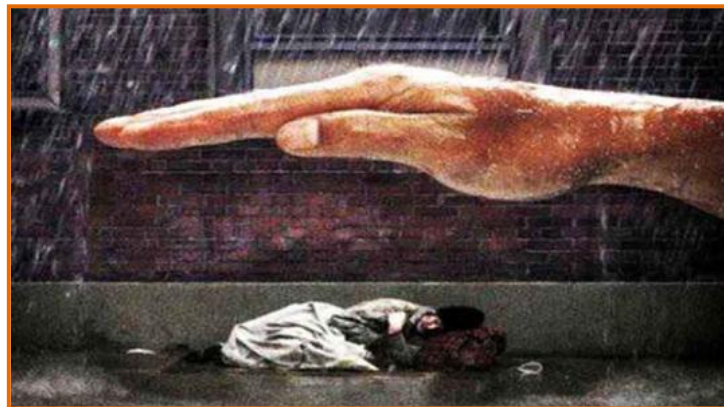
Interuniversity Interdepartmental
Master Program in
«Local and Regional Government and
Development»

Thesis Title

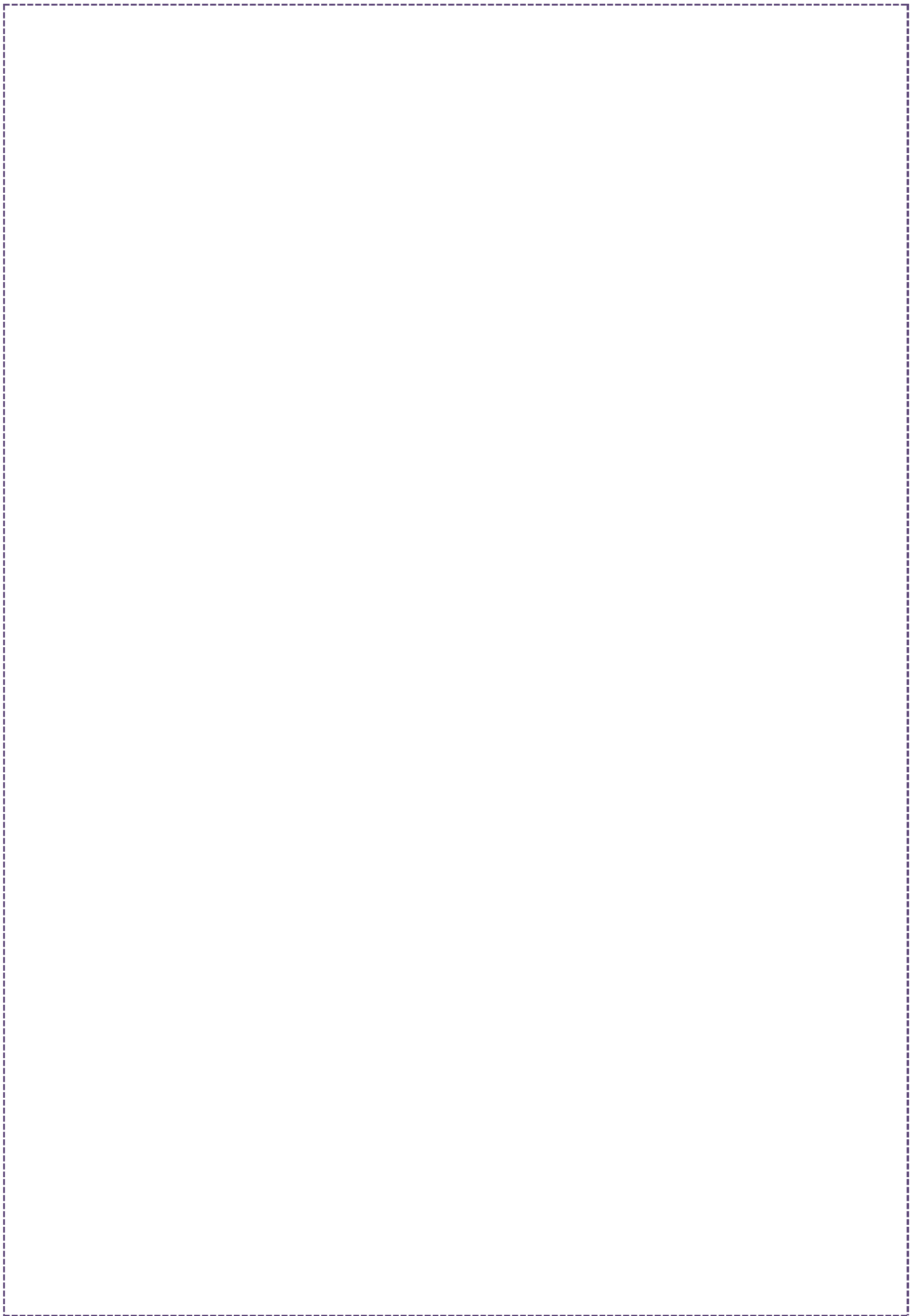
**Solidarity during the Greek crisis.
The social structures dealing with poverty in the
Municipality of Palaio Faliro.**

Eleni Labraki
Registration Number : 3033201605149

Supervisor Professor: Dimitris - Epaminondas Venieris

Athens, April 2018

Στα παιδιά μου και στη μαμά μου, για όλα.

Ευχαριστώ θερμά τον Καθηγητή μου κ. Βενιέρη Δημήτρη, κυρίως γιατί με τη διδασκαλία του απέδειξε ότι η αγάπη σου για αυτό που κάνεις μπορεί να εμπνεύσει όσους βρίσκονται γύρω σου.

Τον σύζυγό μου, Βασίλη, για την υπομονή του όλο αυτόν τον καιρό.

Τη φίλη μου Μαρία Μπούρκουλα, για τη βοήθεια, την ενθάρρυνση και τη φροντίδα της σε αυτό το υπέροχο ταξίδι.

« Όλοι είμαστε ένα, όλοι είμαστε μια κιντυνεύουσα ουσία. Μια ψυχή στην άκρα του κόσμου που ξεπέφτει, συντραβάει στον ξεπεσμό της και την ψυχή μας. Ένα μυαλό στην άκρα του κόσμου που βυθίζεται στην ηλιθιότητα, γιομώνει τα μελίγγια μας σκοτάδι. Γιατί ένας στα πέρατα τ' ουρανού και της γης αγωνίζεται. Ο Ένας. Κι αν καθεί, εμείς έχουμε την ευθύνη. Αν καθεί, εμείς κανόμαστε. Να γιατί η σωτηρία του Σύμπαντου είναι και δική μας σωτηρία κι η αλληλεγγύη με τους ανθρώπους δεν είναι πια τρυφερόκαρδη πολυτέλεια παρά βαθιά αυτοσυντήρηση κι ανάγκη. Ανάγκη, όπως σ' ένα στρατό που μάχεται, η σωτηρία του παραστάτη σου».

Ασκητική, Ν. Καζαντζάκης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

Εισαγωγή	11
Κεφάλαιο 1: Θεωρητικές προσεγγίσεις – Βασικές έννοιες – Ορισμοί	13
1.1 Κοινωνική Πολιτική	13
1.2 Η έννοια της αλληλεγγύης	15
1.2.1 Αλληλεγγύη και κοινωνική συνοχή	17
1.2.2 Κοινωνική Αλληλεγγύη, ταξική σύγκλιση και αναρχική ηθική	18
1.3 Συμπεράσματα	21
Κεφάλαιο 2: Ο εθελοντισμός	23
2.1 Γενικοί ορισμοί	23
2.2 Τυπικές και άτυπες μορφές εθελοντισμού	25
2.3 Αντικείμενο εθελοντισμού – έως σήμερα- σήμερα	28
2.4 Συμπεράσματα	30
Κεφάλαιο 3: Η καταθλιπτική Ελλάδα. Ο εθελοντισμός της κρίσης	32
3.1 Η κρίση σε αριθμούς- αναζητώντας αίτια- μετρώντας αποτελέσματα	32
3.2 Ο εθελοντισμός της κρίσης	35
3.3 Συμπεράσματα	38
Κεφάλαιο 4: Μελέτη περίπτωσης- Ο Δήμος Παλαιού Φαλήρου	40
4.1 Παρουσίαση της δομής «ΑΝΟΔΟΣ ΑΜΚΕ»	40
4.1.1 Γραφείο Διαμεσολάβησης	41
4.1.2 Κοινωνικό Συσσίτιο	46
4.1.3 Κοινωνικό Παντοπωλείο	52
4.1.4 Τράπεζα χρόνου	54
4.2 Σύνοψη	55
Κεφάλαιο 5: Προς μια κοινωνία πολιτών ;	57
5.1 Κριτήρια αποτίμησης- συμπεράσματα	57
5.2 Προτάσεις	59
5.3 Προς μια κοινωνία πολιτών ;	60
Βιβλιογραφία	62

Λέξεις – Κλειδιά : Κοινωνική Πολιτική, αλληλεγγύη, εθελοντισμός, τυπικά και άτυπα δίκτυα, κρίση, φτώχεια, προνοιακός πλουραλισμός, ΑΜΚΕ/ΜΚΟ, Δήμος, κοινωνικές δομές, Κοινωνία Πολιτών.

Περίληψη

Η Κοινωνική Πολιτική ενσωματώνει κυρίαρχες αντιλήψεις, αποτυπώνει το κοινωνικό σύστημα αξιών και στοχεύει στη δικαιότερη κατανομή της ευημερίας, μέσω συγκεκριμένων παροχών κυρίως στις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού. Φορείς της Κοινωνικής Πολιτικής είναι θεσμικά το κράτος και ένα σύστημα τυπικών και άτυπων δικτύων. Αξιακά βασίζεται στην αλληλεγγύη, η οποία καταδεικνύει το επίπεδο της πολιτεότητας και έμπρακτα εκφράζεται με τον εθελοντισμό. Αν και η πρακτική εφαρμογή του εθελοντισμού είναι πολυθεματική, η δημοσιονομική κρίση των τελευταίων οκτώ χρόνων έχει περιορίσει την εθελοντική δράση σχεδόν αποκλειστικά στην παροχή υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας. Απαντώντας στη συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους οι πολίτες υιοθετώντας νεοφυείς πρακτικές, οργανώθηκαν σε τυπικές ή άτυπες συσσωματώσεις, δημιουργώντας δομές νέας μορφής. «Εθίστηκαν» με αυτόν τον τρόπο σε πρακτικές αυτορρύθμισης και αυτοδιαχείρισης που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε διαφοροποίηση των σχέσεων κράτους-πολίτη και στη λειτουργία μιας Κοινωνίας Πολιτών. Στο Δήμο Π. Φαλήρου λειτούργησαν Κοινωνικές Δομές Αντιμετώπισης με δικαιούχο φορέα την ΑμΚΕ «Άνοδος» και ωφελούμενους κυρίως ανέργους, άπορους ή ανθρώπους με πολύ χαμηλό εισόδημα, συνταξιούχους, μονογονεϊκές οικογένειες, άτομα με αναπηρία, πρώην χρήστες ουσιών, αστέγους. Η μεταβίβαση, όμως, στις τοπικές κοινωνίες μέρος της λειτουργίας θεσμών του κοινωνικού κράτους, γίνεται χωρίς τους απαιτούμενους πόρους και την αναγκαία εξουσιοδότηση προς αυτές για να προβούν σε κοινωνικές ρυθμίσεις. Απαραίτητη κρίνεται τόσο η οικονομική αυτοτέλεια των ΟΤΑ όσο και η εκπόνηση ενός εθνικού σχεδίου για την καταπολέμηση της φτώχειας.

Key Words : Social Policy, solidarity, volunteering, formal and informal networks, crisis, poverty, welfare pluralism, N.G.O., municipality, social structures, civil society.

Summary

Social Policy integrates the dominant conception, reflects the values of the social system and aims a more equitable distribution of welfare, through specific benefits especially to vulnerable population groups. Operations of social policy are institutions of the state and a system of formal and informal networks. Valued is based on solidarity, which demonstrates the level of the citizenship and is expressed in practice with volunteerism. Although the practical application of volunteering is multisectional, the financial crisis over the last eight years has limited volunteer activity almost exclusively to the provision of social protection services. Responding to the reduction of welfare state, citizens have adopted new practical actions, organizing into formal or informal groupings, creating new forms of social structures. They addicted this way to actions of self-regulation and self-management that could lead to a differentiation of state-citizen relationship and a function of a Civil Society. In the Municipality of Palaio Faliro started functioning social structures dealing with poverty, in cooperation with N.G.O. "ANODOS", benefited mainly unemployed, people in need or very low-income people, pensioners, single parent families, disabled people, former users of substances, homeless people. However, the transfer to the local communities of part of the functioning of institutions of the welfare state is done without the necessary resources and the necessary authorization to do so in order to make social arrangements. Both the economic autonomy of local authorities and the drafting of a national plan to combat poverty are essential.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

i.	Αριθμός ωφελούμενων Γραφείου Διαμεσολάβησης	σ.42
ii.	Απασχόληση ωφελούμενων Γραφείου Διαμεσολάβησης	σ.42
iii.	Επίπεδο εκπαίδευσης ωφελούμενων Γραφείου Διαμεσολάβησης.....	σ.43
iv.	Συνολικό εισόδημα ωφελούμενων Γραφείου Διαμεσολάβησης	σ.43
v.	Ηλικία ωφελούμενων Γραφείου Διαμεσολάβησης	σ.44
vi.	Αριθμός ωφελούμενων Κοινωνικού Συσσιτίου.....	σ.47
vii.	Βαθμίδα εκπαίδευσης ωφελούμενων Κοινωνικού Συσσιτίου.....	σ.47
viii.	Φύλο ωφελούμενων Κοινωνικού Συσσιτίου	σ.48
ix.	Στέγαση ωφελούμενων Κοινωνικού Συσσιτίου.....	σ.48
x.	Απασχόληση ωφελούμενων Κοινωνικού Συσσιτίου.....	σ.49
xi.	Ηλικία ωφελούμενων Κοινωνικού Συσσιτίου.....	σ.49
xii.	Συναλλαγές – προϊόντα Κοινωνικού Παντοπωλείου.....	σ.54
xiii.	Δωρεές – προϊόντα δωρεών Κοινωνικού Παντοπωλείου.....	σ.54

Εισαγωγή

Η αλληλεγγύη ανάγεται στη σφαίρα της προσωπικής ηθικής, αποτελεί εσωτερική προαίρεση και ενεργό δέσμευση, έχουσα αξιακή θεμελίωση, έκφραση της ελεύθερης βούλησης και απόδειξη της ηθικής συγκρότησης του ατόμου. Εκδηλώνεται σε σύνολα με κοινότητα στόχων και ιδανικών, είναι αρχή κοινωνικής δικαιοσύνης απέναντι στην θεσμοθετημένη αδικία και αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρχουν η ελευθερία και η ισότητα. Διαφέρει από τη φιλανθρωπία γιατί δεν έχει ταξικό υπόβαθρο και από την χριστιανική φιλαλληλία, γιατί έχει πιο δυναμική μορφή. Συναρτάται άμεσα με τον εθελοντισμό, ο οποίος αποτελεί ενεργητική πράξη κοινωνιακής ηθικής, που απαντά σε επείγουσες κοινωνικές προτεραιότητες και ταυτόχρονα «δοκιμάζει» συστήματα αυτοοργάνωσης συλλογικοτήτων, στην κατεύθυνση της προώθησης της συμμετοχικής δημοκρατίας. Υπό αυτή την έννοια είναι μια κινηματική δράση συλλογικής ενδυνάμωσης της ενεργούς πολιτειότητας, απέναντι στις άνισες σχέσεις εξουσίας. Τυπικά εθελοντικά δίκτυα ή απλές (αλλά ριζοσπαστικότερες) συσσωματώσεις πολιτών αναδύθηκαν με έντονο τρόπο την περίοδο της δημοσιονομικής και ανθρωπιστικής κρίσης στην Ελλάδα τα τελευταία επτά χρόνια, καλύπτοντας (ή αναδεικνύοντας) το έλλειμμα της κυβερνητικής πολιτικής. Απέναντι στα αισθήματα απειλής και στα φαινόμενα διάρρηξης της κοινωνικής συνοχής -που αποτέλεσαν και την ουσία της κρίσης- οι άνθρωποι βρήκαν ευκαιρία επαναπροσδιορισμού, «έψαξαν» για το ανθρώπινο μέσα τους, αντιπαρέβαλαν το συλλογικό στο ατομικό, συσπειρώθηκαν και σαν σύνολο προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν ένα αβέβαιο, επισφαλές και πολύ απειλητικό παρόν, ευελπιστώντας σε ένα ασφαλέστερο και δικαιότερο μέλλον.

Η παρούσα εργασία ασχολείται στο πρώτο μέρος θεωρητικά με τις έννοιες της Κοινωνικής Πολιτικής και της αλληλεγγύης προσπαθώντας να ορίσει το περιεχόμενό τους και να διερευνήσει τη μεταξύ τους σχέση. Στο δεύτερο μέρος αναλύεται η έννοια του εθελοντισμού (που συνδέεται αιτιακά με την κοινωνική πολιτική και αποτελεί εφαρμοσμένη αλληλεγγύη) και αποτυπώνονται οι μορφές που αυτός μπορεί να λάβει. Στο τρίτο μέρος αναφέρονται στατιστικά στοιχεία για την ανθρωπιστική κρίση στην

Ελλάδα από το 2010 και εξής και γίνεται προσπάθεια να αποτυπωθούν οι μετασχηματισμοί στη μορφή του εθελοντισμού μέσα στα χρόνια της κρίσης και εξαιτίας αυτής, καθώς και τα αποτελέσματά του.

Το τέταρτο κεφάλαιο αποτελεί μελέτη περίπτωσης. Γίνεται αναφορά στις Κοινωνικές Δομές Αντιμετώπισης της Φτώχειας του Δήμου Π. Φαλήρου, που δημιουργήθηκαν σε σύμπραξη με τον δήμο Δάφνης- Υμηττού (γιατί η πρόσκληση του Υπουργείου για υποβολή πρότασης στο συγκεκριμένο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα έθετε πληθυσμιακά κριτήρια) και με δικαιούχο φορέα την ΑμΚΕ «Άνοδος». Αντικείμενο προς διερεύνηση είναι ποιες ανάγκες καλύπτουν, πως οργανώνονται και λειτουργούν και τι δείχνει η λειτουργία τους για τις συνέπειες της κρίσης σε τοπικό επίπεδο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο επιχειρείται να γίνει μια κριτική αποτίμηση του τρόπου που ασκείται η κοινωνική πολιτική σε κεντρικό αλλά κυρίως σε αυτοδιοικητικό επίπεδο και να γίνουν προτάσεις για την καλύτερη παροχή υπηρεσιών κοινωνικού περιεχομένου από τις τοπικές κοινωνίες. Το ερώτημα αν τείνουμε σε μια κοινωνία πολιτών μέσα από μια νέα κουλτούρα διακυβέρνησης και δοκιμαζόμενες πρακτικές αυτορρύθμισης ή αντίθετα στη νομιμοποίηση ανάληπτων κρατικών πολιτικών, σε ακραία κοινωνική μόνωση και σε ενίσχυση της ατομικότητας, παραμένει μετέωρο.

Κεφάλαιο 1: Θεωρητικές προσεγγίσεις – Βασικές έννοιες - Ορισμοί

1.1 Κοινωνική Πολιτική

Ο όρος Κοινωνική Πολιτική αναφέρεται στην επιστημονική ανάλυση των κοινωνικών δομών για δίκαιη διανομή της ευημερίας και αποτελεί τον καθρέφτη που αντικατοπτρίζει τις αξίες και τα πρότυπα της κοινωνίας (Βενιέρης, 2015:22). Υπό αυτήν την έννοια αποτυπώνει την κυρίαρχη ιδεολογία και σε ένα βαθμό την αναπαράγει, ως αυτή ορίζεται κυρίως μέσω των κρατικών πολιτικών (μόνο σε οργανωμένες κοινωνίες μπορούμε να μιλάμε για Κοινωνική Πολιτική, αφού μόνο σε τέτοιες εμφανίζεται το «άτομο»), αλλά και το αξιακό σύστημα συλλογικοτήτων σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Σαν επιστήμη ενσωματώνει πλήθος άλλων επιστημονικών πεδίων (λ.χ. κοινωνιολογία, δημογραφία, ιστορία και οικονομικά), απαραίτητων για το σχεδιασμό και την υλοποίησή της. Αποτελεί τόσο την θεωρητική αποτύπωση του ερευνητικού πεδίου σε ακαδημαϊκό επίπεδο, όσο και την έμπρακτη υλοποίηση πολιτικών και παρεμβάσεων κοινωνικής ευημερίας, εμπειρευχουσών ιδεολογικού φορτίου.

Στόχος της Κοινωνικής Πολιτικής αποτελεί η διασφάλιση ίσων κοινωνικών δικαιωμάτων σε όλους, η κοινωνική αναδιανομή των πόρων και τελικά η κοινωνική ευημερία, ειρήνη και συνοχή, μέσω της εξατομίκευσης της ανάγκης παροχής. Αναφέρεται στην υγεία, την κοινωνική ασφάλιση, την παιδεία, την παροχή ίσων ευκαιριών, την εξάλειψη των ανισοτήτων και την προστασία της ζωής και της αξιοπρέπειας (ιδανικά όπως αυτά ορίζονται στο Σύνταγμα). Υπό μια διευρυμένη έννοια προάγει τον πολιτισμό, την περιβαλλοντική βιωσιμότητα, τη δυνατότητα στην εργασία και την κατοικία. Στηρίζει τους έχοντες κάποια αναπηρία, τους ασθενείς, τους φτωχούς, τους ανέργους και γενικότερα τις ευπαθείς πληθυσμιακές ομάδες, σε μια κοινωνία που αν και διέπεται από κοινωνική κινητικότητα, παραμένει στη βάση της ταξική. Αποτελεί εν τέλει την απάντηση της πολιτείας (όταν φορέας είναι το κράτος) αλλά και της κοινωνίας (όταν φορείς είναι οι ιδιώτες) σε ατομικές και κοινωνικές ανάγκες, η εκπλήρωση των οποίων συνδέεται με θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. «Τα δικαιώματα -μαζί με την

αγάπη και την ασφάλεια- παίζουν ρόλο στο σχηματισμό της ταυτότητας και στην συνειδητοποίηση της ηθικής ζωής, εφόσον τα δικαιώματα αφορούν στην αναγνώριση της δυνατότητας ενός ατόμου να διεκδικεί αξιώσεις και να συμμετέχει ως νόμιμο και πολιτικό υποκείμενο»(Dean,2004 :20).

Η πολύ στενή σχέση του όρου με το σύστημα αξιών, πεποιθήσεων, αντιλήψεων και κουλτούρας σχετικά με τη ζωή, καθιστά την επιστήμη ζώντα οργανισμό, ο οποίος ακολουθεί -και κάποιες φορές ευθύνεται μερικώς για- τις μεταβολές της κοινωνίας. Άλλωστε σύμφωνα με τη μετανεωτερική αντίληψη όλα είναι ρευστά και μεταβάλλονται- τόσο σε επίπεδο πολιτικών και οικονομίας- όσο και σε επίπεδο αρχών. «Γιατί ακριβώς πρόκειται για μία ζωντανή και δυναμική κατάσταση αλληλόδρασης και αυτογνωσίας, η οποία διαμορφώνεται μέσα από διαδικασίες συναίνεσης και σύγκρουσης. Όχι μόνο γνώσεις, αλλά και αντιλήψεις , στάσεις, αξίες, πολιτικές πεποιθήσεις, προσωπικές εμπειρίες, γνώμες για το εφικτό και το δέον και για τις ηθικές διαστάσεις της εκάστοτε παρέμβασης αποτελούν υλικά με τα οποία δομείται η κοινωνική πολιτική, σε δεδομένα ιστορικά, κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια» (Στασινοπούλου, 2006:3).

Το αξιολογικό περιεχόμενο της Κοινωνικής Πολιτικής εκφράζεται είτε από το οργανωμένο κράτος (με την εφαρμογή επιμέρους πολιτικών) είτε από ένα σύστημα αλληλένδετων θεσμών, η συμβολή των οποίων τείνει να μεγαλώνει, όσο ο ρόλος της κρατικής παρέμβασης ατονεί. «Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών μπορούν να συνεργάζονται με την κυβέρνηση και να ενεργούν ως εκπρόσωπός της, βοηθώντας την να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της. (...)Αυτό είναι πολύ διαφορετικό από αυτό που συμβαίνει όταν τέτοιες οργανώσεις προχωρούν και με δική τους πρωτοβουλία, παρέχουν υπηρεσίες για να γεμίσουν τα κενά που απομένουν από τις παραλείψεις και τις αποτυχίες της κυβέρνησης (...) Ωστόσο, από την άποψη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι πάντα σημαντικό να ασκούμε πιέσεις για τη διευκρίνιση και την εκπλήρωση των υποχρεώσεων της κυβέρνησης να βοηθήσει στην επίτευξη βασικών αναγκών» (Kent, 2004:119). Σε περιόδους κρίσης όμως η επιβίωση των

ευπαθών κοινωνικών ομάδων εξαρτάται σε ένα πολύ βαθμό από τη διάρκεια και την ποιότητα της παροχής βοήθειας από μη κρατικούς φορείς.

Όσον αφορά στα επίπεδα άσκησης της Κοινωνικής Πολιτικής, επιτελικός φορέας είναι το κράτος που εξειδικεύει τις δράσεις, καθορίζει τους πόρους και θέτει τις προτεραιότητες, σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο. «Το κράτος πρόνοιας ως συγκεκριμένη μορφή οργάνωσης του κοινωνικού, δεν είναι απλώς κάποιο υπερυποκείμενο της κοινωνίας, αλλά αποτελεί ένα συγκεκριμένο τρόπο αναπαραγωγής του κεφαλαίου και της κοινωνίας στο σύνολό της, στηριζόμενο σε μία συγκεκριμένη φιλοσοφική αντίληψη για τις σχέσεις ανάμεσα στα άτομα και την κοινωνία» (Ρόμπολης, Χλέτσος, 1995:38-39). Μπορεί όμως η πολιτική να ασκείται και σε υπερεθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, από υπερεθνικούς φορείς, υπό την έννοια ότι η ευημερία των λαών αποτελεί βασικό προαπαιτούμενο της ειρήνης και ότι οι εθνικές πολιτικές τείνουν τελικά να εντάσσονται σε αντίστοιχες διεθνείς.

Η Κοινωνική Πολιτική «αντανακλά ηθικές και φιλοσοφικές αξίες (...). Ακτινοβολεί ιδεολογικές αποχρώσεις και πολιτικές επιρροές. Αντικατοπτρίζει την αντίληψη για τη σχέση οικονομίας και κοινωνίας. Αποκρυσταλλώνει, εν πολλοίς, τη δυναμική της εξέλιξης της κοινωνικής πολιτικής η οποία διαμορφώνει και τη δυναμική του εύρους των ορίων της. Συνδέεται με τη διερεύνηση εννοιών όπως η κοινωνική δικαιοσύνη ή ο αλτρουϊσμός και διαδικασιών όπως η αναδιανομή πόρων ή η κοινωνική προστασία. Απηχεί τα όρια της κοινωνικής αλληλεγγύης (Βενιέρης, 2006 :35-49).

1.2 Η έννοια της αλληλεγγύης

Στην Κοινωνική Πολιτική, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο, ενυπάρχει ένα έντονο αξιακό φορτίο, ένα σύνολο μεταϋλιστικών κινήτρων, ένα ηθικό και κανονιστικό περιεχόμενο. Καθοδηγείται, δηλαδή στην εφαρμογή της, από αρχές που διαπνέονται από τις αξίες της. Αξίες και αρχές (values and principles) συνυπηρετούν το σκοπό και συνεπικουρούν το ρόλο της Κοινωνικής Πολιτικής (...) Υπό μία έννοια, οι αξίες προϋπάρχουν των αρχών- οι αρχές υπηρετούν, εφαρμόζουν αξίες» (Βενιέρης, 2015:56). Άρα μετουσιώνει το αξιακό φορτίο σε κοινωνική παρέμβαση και πολιτικές στην

κατεύθυνση της κοινωνικής ευημερίας και δικαιοσύνης, αναπαράγει τα κοινωνικά πρότυπα στη βάση των συλλογικών αξιών και τελικά «το διακύβευμα των αξιών και των αρχών της είναι η βάση κατανόησης του περιεχομένου της» (Βενιέρης, 2015:272).

Στο κέντρο των αξιών αυτών βρίσκεται η αλληλεγγύη η οποία αποτυπώνει την ποιότητα της κοινωνίας πολιτών, της σχέσης κράτους-πολίτη, την ηθική και την κουλτούρα της κοινωνίας, καθώς και τα αντανακλαστικά της, όταν απαιτείται η μετάβαση από το ατομικό στο συλλογικό. Από τα ανωτέρω εύκολα συνάγεται η σχέση της έννοιας της αλληλεγγύης με την κοινωνία και την πολιτική και η σημασία της για την κατανόηση του κοινωνικού και τη διερεύνηση του κινήτρου της συλλογικής προσπάθειας. «Η διάσημη διάκριση μεταξύ της «μηχανικής» και της «οργανικής» αλληλεγγύης από τον Durkheim (1984) ήταν αυτή που έχει ασκήσει αναμφισβήτητα την μεγαλύτερη επιρροή ανάμεσα στις πρώιμες προσπάθειες να οριστεί η κοινωνική αλληλεγγύη» (Crow, 2002:4).

Ο Durkheim διακρίνει την αλληλεγγύη σε θετική ή άμεση και στην αρνητική ή έμμεση (Τσαούση Δ., 1987 :113). Η δεύτερη ενώνει τους ανθρώπους μέσω της σχέσης τους προς τα πράγματα, με έμμεσο τρόπο, και τους οδηγεί σε αποστασιοποίηση από την ανάληψη πρωτοβουλίας για συλλογική δράση στην κατεύθυνση του κοινού καλού. Στον αντίποδα η θετική αλληλεγγύη ενώνει τα πρόσωπα και προάγει την ηθική συνοχή της κοινωνίας.

Η θετική αλληλεγγύη διακρίνεται σε μηχανική και σε οργανική. Η μηχανική εδράζεται στην ομοιομορφία, στο ιδεολογικό φορτίο που μοιράζεται μια κοινωνία σε βαθμό μεγαλύτερο από τον ατομικό αξιακό κώδικα. Αντιμετωπίζει τη μονάδα μόνο ως κομμάτι μιας συλλογικότητας, ασκεί αυστηρό κοινωνικό έλεγχο και χρησιμοποιεί το κατασταλτικό δίκαιο σαν εργαλείο διαιώνισης της αναγκαίας -κυρίως για κοινωνίες με περιορισμένο καταμερισμό εργασίας- ομοιομορφίας. Αυτές «χαρακτηρίζονται από ισχυρή συλλογική συνείδηση και ένταση τόσο στο επίπεδο της αφομοίωσης όσο και των αποκλεισμών όσων δεν είναι “ όμοιοι “» (Μπουζιούρη, 2014 :15).

Από την άλλη, η οργανική αλληλεγγύη, που απαιτεί την παρέμβαση της κοινωνίας και αποτελεί επιλογή της, αξιοποιεί τη διαφορά, είναι ανοικτή στην πολυμορφία και κάνει χρήση «προσωπικότητων». Εστιάζοντας στη μοναδικότητα των ατόμων τους δίνει τη δυνατότητα να αναπτύξουν ατομικές συνειδήσεις, να δράσουν αυτόνομα και τελικά να συμβάλλουν σε συλλογικές δράσεις, μέσα από τη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας της αλληλεξάρτησης. Παρατηρείται σε κοινωνίες με καταμερισμό της εργασίας (η αλληλεξάρτηση αποτελεί εν μέρει απότοκο αυτής) και κάνει χρήση του επανορθωτικού δίκαιου (Τσαούση Δ., 1987 :113-116). Με αυτό τον τρόπο το άτομο εξετάζεται ως αυτόνομη οντότητα, βρισκόμενο όμως σε άμεση και συνεχή εξάρτηση με την κοινωνία. Αλληλεπιδρώντας με τα λοιπά μέλη του συνόλου ικανοποιεί πρωτίστως ατομικά συμφέροντα και στη συνέχεια συλλογικούς στόχους. «Η κοινωνική τάξη που παρατηρείται από τον καταμερισμό της εργασίας είναι, επίσης, κατά την άποψη του Durkheim, μια ηθική τάξη.(...).Με αυτόν τον τρόπο η κοινωνία δεν είναι κατακερματισμένη σ'ένα συνονθύλευμα ατόμων που συνδέονται μόνο μέσω τεχνητών και προσωρινών συμβάσεων. Τα άτομα συνδέονται με ηθικούς δεσμούς (...). Η αλληλεγγύη με άλλα λόγια συνιστά ένα κοινωνικό γεγονός». (Φερώνας, 2016 :685).

1.2.1 Αλληλεγγύη και Κοινωνική Συνοχή

Από όσα αναφέρθηκαν στις ανωτέρω ενότητες προκύπτει ότι η έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης συναρτάται με το βαθμό κοινωνικής συνοχής (από την οποία πηγάζει και την οποία ενδυναμώνει), αποτελεί προαπαιτούμενο αυτής και σαφή ένδειξη της κοινωνικής οργάνωσης και δομής. «Για τον Ντυρκέμ ο βαθμός της «ομαδικότητας» ενός συνόλου, ο βαθμός δηλαδή που η ομάδα με διάφορους τρόπους επηρεάζει και καθορίζει τη συμπεριφορά των μελών της, θέτοντας κανόνες και ορίζοντας δράσεις, συνιστά και τον ορισμό της αλληλεγγύης της» (Hechter,1987 :8, όπως ανακτήθηκε από Μπουζιούρη, 2014 :15). Αντανακλά τα κοινωνικά πρότυπα της δεδομένης χρονικής στιγμής και μετασχηματίζεται συνεπεία των κοινωνικών αλλαγών, ακολουθώντας τη μετεξέλιξη του κοινωνικού πλαισίου και τελικά αποτελεί κοινωνική πράξη. Ακόμα και αν η έννοια του ιδιωτικού συμφέροντος παρουσιάζεται κυρίαρχη και πολλές φορές η

προάσπισή του, κάποτε και σε βάρος του συλλογικού, αποτελεί επιλογή, δύσκολα μπορούμε να φανταστούμε τη δυνατότητα ατομικής ευημερίας σε συνθήκες κοινωνικής αποσύνθεσης. Υπό αυτή την έννοια η δράση στην κατεύθυνση της εξυπηρέτησης κοινών συμφερόντων ενσωματώνει το κίνητρο για την προαγωγή του προσωπικού οφέλους (χωρίς αυτό να εμπεριέχει ηθικό έλλειμμα).

«Η ύπαρξη κινήτρων, κάτι που απουσιάζει στην ανακλαστική αντίδραση, είναι το διαχωριστικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής πράξης. Έτσι στην κοινωνική πράξη ο εκτελεστής, το υποκείμενο της πράξης, λαμβάνει υπόψη του το νόημα που έχει η πράξη του για τους «άλλους» και, εκτός αυτού, ενδιαφέρεται για το νόημα που αποδίδουν στην πράξη του «οι άλλοι»». (Φότεφ, 199: 70). Η κοινωνική αλληλεγγύη είναι τέτοιο κίνητρο, άρα οδηγεί και στην πραγμάτωση κοινωνικής πράξης σε ηθική και συναισθηματική βάση. Αποτελεί αυταξία για τον καθορισμό της ανθρώπινης δράσης, δεν απαιτεί ορθολογικό υπόβαθρο -εκτός ίσως από την ενσυναίσθηση-, συνδέει τα άτομα σε μια συλλογική ηθική συμπεριφορά και διαμορφώνει -στο βαθμό που της αντιστοιχεί- την κοινωνική κουλτούρα. «Η Άρεντ (...) θεωρεί ότι η αλληλεγγύη εκκινεί μεν αλλά εκφεύγει από την συμπόνοια για να αποτελέσει το μέσο εκείνο που θα επιτρέψει στους ανθρώπους να εγκαθιδρύσουν μια «κοινότητα συμφερόντων» με τους συνανθρώπους τους που αποτελούν αντικείμενο εκμετάλλευσης και καταπίεσης, στην ηθική όμως βάση των καντιανών εννοιών της «ανθρωπότητας» της «αξιοπρέπειας» και των «ιδεών»».(Μπουζιούρη,2014 :17).

1.2.2 Κοινωνική Αλληλεγγύη , ταξική σύγκλιση και η αναρχική ηθική

Η αλληλεγγύη διαφέρει από τη φιλανθρωπία (η οποία έχει κυρίως θεολογική αναφορά και σύμφωνα με τον Μάρξ ταξικό χαρακτήρα) καθώς στη δεύτερη η παροχή διατηρεί την απόσταση των τάξεων και υποκρύπτει εξουσιαστικές σχέσεις, (στόχος η «ηθικοποίηση» του φτωχού). Ο ωφελούμενος δεν μεταβάλλει ριζικά την κατάστασή του -λόγω της προσωρινότητας και της αποσπασματικότητας της δεχθείσης προσφοράς- η οποία δεν επιφέρει τελικά αποτέλεσμα στην ανισότητα που δημιουργεί η κοινωνική δομή. Αντίθετα αλληλοτροφοδοτείται με αυτήν και τείνει να την διαιωνίζει, μέσω του

έμμεσου ελέγχου των κατώτερων κοινωνικών ομάδων, προάγοντας τις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες και συμπεριφορές. Περίοδοι, άλλωστε, έντονης οικονομικής κρίσης πλήττουν κυρίως όσους και προηγουμένως υφίσταντο τα αποτελέσματα της κοινωνικής ανισότητας. «Η φιλανθρωπία, ως παραδοσιακή και παρωχημένη μορφή εθελοντισμού κοινωνικής προστασίας πάντως, θεωρείται πρωτίστως μηχανισμός προσχηματικής άμβλυνσης της κοινωνικής εξαθλίωσης, με στόχο τη διατήρηση της υπάρχουσας κοινωνικής ευταξίας» (Πολυζωίδης, 2006:259). Στον αντίποδα η αλληλεγγύη αφορμούμενη από τη συνειδητή γνώση ότι είμαστε τοποθετημένοι στο ίδιο σημείο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και ότι ελλοχεύει η πιθανότητα ο δρων να περιέλθει στην αυτή κατάσταση με τον αποδεχόμενο την προσφορά, επιδιώκει συνολικά την αλλαγή της κοινωνικής δομής. «Κινείται» για το γεφύρωμα των ταξικών ανισοτήτων, τη δικαιοσύνη και την ισότητα, μέσω της άσκησης πίεσης στην εφαρμογή κρατικών πολιτικών προς την κατεύθυνση της δημιουργίας δικαιότερων κοινωνικών δομών. Ενισχύει την πολιτική συνείδηση και στοχεύει στη «θεραπεία» των κοινωνικών παθογενειών που δημιουργούν τα αίτια. «Η φιλανθρωπία συνδέεται με την εθελοντική παροχή των πλουσιότερων και πιο προνομιούχων προς τους φτωχότερους και τους έχοντες περισσότερες ανάγκες, χωρίς να έχει ο τελευταίος πολιτικές ή νομικές αξιώσεις για αυτό. (...) Η αλληλεγγύη, αντίθετα, χαρακτηρίζεται τακτικά ως θεσμοθέτηση αποδεκτών ηθικών αξιών των ομάδων που έχουν ανάγκη (π.χ. όσοι χρειάζονται αιμοδοσία, όργανα ή καλύτερη πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη) ως *de facto* ή *de iure* δικαιώματα» . (Prainsack, Buyc, 2011:41)

Στην ομιλία του Μάρξ στο Συνέδριο της Χάγης το 1872 φαίνεται η σημασία που δίνει ο θεμελιωτής του επιστημονικού σοσιαλισμού στην ανθρωπιστική αξία και τη δυναμική της αλληλεγγύης, την οποία θεωρεί ότι ανήκει «στην ηθική στάση κάθε κομμουνιστή, κάθε μαχητή της ειρήνης, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της κοινωνικής προόδου» (Μάρξ, Ένγκελς, 1987:190). «Πολίτες, ας θυμηθούμε εκείνη τη βασική αρχή της Διεθνούς: την αλληλεγγύη. Μόνο όταν εδραιώσουμε σε σταθερές βάσεις τούτη τη ζωογόνο αρχή ανάμεσα στους εργάτες όλων των χωρών, θα φτάσουμε τον μεγάλο τελικό στόχο που θέσαμε στον εαυτό μας» (Μάρξ, Ένγκελς, 1987:199). Στη δική του σκέψη η

αλληλεγγύη συμβάλλει καθοριστικά στον αγώνα για τη διαμόρφωση της νέας τάξης πραγμάτων, στη δημιουργία μιας χωρίς εκμετάλλευση κοινωνίας, στην αυτοπραγμάτωση των ανθρώπων μέσα από την αφύπνιση των ψυχικών και πνευματικών τους αρετών.

Εξετάζει την αλληλεγγύη μέσα από το πλέγμα των άνισων σχέσεων εργοδοτών και εργαζομένων στη διαπάλη τους για την κατάκτηση μέρους της εξουσίας και τονίζει ότι η πιθανότητα επιτυχίας των προσπαθειών για καθοδήγηση των κοινωνικών σχέσεων σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις επηρεάζεται από την έκταση της αλληλεγγύης μεταξύ των δύο που πιέζουν για αλλαγή και άλλοι που συμμετέχουν στην αντίσταση σε αυτές τις προσπάθειες. (Crow, 2002:11). Με αυτή τη λογική η αλληλεγγύη είναι κινηματική πράξη που πηγάζει και επηρεάζεται από τις εσωτερικές κοινωνικές διασπάσεις που απαντώνται συνεπεία του καπιταλισμού, αλλά και δύναται να επηρεάσει τις άνισες σχέσεις εξουσίας μέσα από το άθροισμα ατομικών ευδαιμονιών.

«Προσεγγίζοντας» τον Μάρξ που θεωρεί την αλληλεγγύη ως ηθική αρετή κάθε κομμουνιστή ο θεωρητικός της αναρχίας Κροπότκιν την αναφέρει ως συνειδητή επιλογή κάθε αναρχικού που δεν κάνει όσα δεν θέλει να του κάνουν. Για αυτόν η αλληλεγγύη είναι φυσική ιδιότητα, παρούσα σε κάθε στιγμή της ανθρώπινης ιστορίας, που συμβάλλει στον αγώνα για επιβίωση των ανθρώπινων κοινωνιών. «Όσο περισσότερο αλληλέγγυο αισθάνεται κάθε μέλος της κοινωνίας με όλα τα άλλα μέλη της, τόσο περισσότερο αναπτύσσονται στο σύνολο οι δύο αυτές ιδιότητες, οι οποίες είναι οι κύριοι παράγοντες της νίκης, αλλά και κάθε προόδου – το θάρρος αφενός και η ελεύθερη πρωτοβουλία του ατόμου αφετέρου. Και, αντιθέτως, όσο περισσότερο χάνει αυτό το αίσθημα αλληλεγγύης (...)η κοινωνία βυθιζόμενη στην παρακμή υποκύπτει στον εχθρό.» (Κροπότκιν, 2000:51).

Στην χριστιανική ηθική η αλληλεγγύη ταυτίζεται με τη φιλαλληλία, τη φιλαδελφία και τη φιλανθρωπία, που έχουν ως αφετηρία και σκοπό, τη χωρίς όρια αγάπη προς τον πλησίον (Παπαγεωργίου, 2005 :313-314). Άρα είναι πράξη κοινωνική και όχι ατομική, προσφέρεται αδιάκριτα σε όλους τους έχοντες ανάγκη (πάσχοντες και ενδεείς) και εξασφαλίζει την εσχατολογική σωτηρία, καθώς η ουσία της προσφοράς

συνδέεται άμεσα με τις πατερικές προτροπές. Τείνει βέβαια να διαιωνίζει τις ανισότητες και να ανέχεται τις κοινωνικές παθογένειες, παρέχοντας λύσεις με βραχύβιο αποτέλεσμα.

1.3 Συμπεράσματα

Η Κοινωνική Πολιτική είναι ένα πολυεπιστημονικό και διεπιστημονικό αντικείμενο, που ενσωματώνει από τη μία τη θεωρητική αποτύπωση και γνώση και από την άλλη την έμπρακτη υλοποίηση, τη δράση προς επίτευξη κοινωνικής ευημερίας. Ως αντικείμενο είναι δυναμικό, καθώς ενσωματώνει κυρίαρχες αντιλήψεις και αποτυπώνει κάθε φορά το σύστημα αξιών που διατρέχει την κοινωνία στην οποία εφαρμόζεται και από την οποία εφορμάται. Βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις κοινωνικές ανάγκες και αλλαγές, τις οποίες έρχεται να καλύψει αλλά και να ακολουθήσει, μετασχηματιζόμενη και η ίδια. Ανθρωποκεντρική στη βάση της και εκπορευόμενη από ένα ευρύ αξιακό πλαίσιο στοχεύει στη δικαιότερη κατανομή της ευημερίας, μέσω συγκεκριμένων παροχών. Στηρίζει κυρίως τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού, με την παροχή συνθηκών αξιοπρεπούς διαβίωσης, στοχεύοντας στην αλλαγή του κοινωνικού πλαισίου και προετοιμάζοντας κοινωνίες ισότητας, δικαιοσύνης και ελευθερίας ή άλλοτε απλά διαχειρίζεται ατομικές φτώχειες. Φορείς της Κοινωνικής Πολιτικής είναι θεσμικά το κράτος -το οποίο καλείται καλύπτοντας ατομικές ανάγκες να απαντήσει στο ζήτημα της συλλογικής ευημερίας στην κατεύθυνση μιας δικαιότερης κοινωνίας και ένα σύστημα αλληλένδετων θεσμών, λιγότερο ή περισσότερο οργανωμένων ως προς τη δομή τους, οι οποίες διδάσκουν εν πολλοίς συστήματα αυτοδιαχείρισης.

Η κοινωνική αλληλεγγύη αποτελεί το αξιακό κέντρο της Κοινωνικής Πολιτικής, όταν αυτή αντιμετωπίζει το άτομο ως προσωπικότητα, διακρίνει την ξεχωριστή του αξία και θεωρεί ότι αυτό έχει αναφαίρετα δικαιώματα, εκπορευόμενα μόνο από την ανθρώπινη ιδιότητά του. Αποτελεί κίνητρο ενσυνείδητων πράξεων ανθρώπων που κατανοούν την αναγκαιότητα της αλληλεξάρτησης και τη σημασία του συλλογικού. Συναρτάται με το βαθμό κοινωνικής συνοχής και τελικά αποτυπώνει την ηθική ποιότητα πολιτείας και πολιτών (ο ορισμός του πολίτη με την έννοια της πολιτειότητας) σε μια

δεδομένη χρονική στιγμή. Διακρίνεται από τη φιλανθρωπία γιατί επιθυμεί να μεταβάλει ριζικά τη θέση του αδυνάτου και να γεφυρώσει τις ταξικές ανισότητες και από τη χριστιανική φιλαλληλία γιατί έχει πιο δυναμική μορφή (απέχει πολύ από τη θεραπεία της εγκατέρευσης). Οι ποικίλες θεωρήσεις της έννοιας από την κοινωνιολογική σκοπιά , την ηθική, τη σύνδεσή της με την ταξική αλληλεγγύη, ως αποτέλεσμα διάδρασης στην καθημερινή ζωή ή η προσέγγισή της με όρους κοινωνικής συνοχής και ενσωμάτωσης, παρέχουν πλούσιο θεωρητικό υλικό, όμως κυρίως καταδεικνύουν τη δυσκολία στον ορισμό της έννοιας και στον καθορισμό του νοήματός της.

Κεφάλαιο 2: Ο εθελοντισμός

2.1. Γενικοί ορισμοί

Η «έμπρακτη» έκφραση των αξιών της ελευθερίας και της αλληλεγγύης είναι ο εθελοντισμός, η ανιδιοτελής βοήθεια στον πληττόμενο από την ανάγκη συνάνθρωπο, ο εν τοις πράγμασι σεβασμός στην ανθρώπινη ιδιότητα. Ο «χειροπιαστός» ανθρωπισμός που γεμίζει με νόημα τη ζωή του παρέχοντος, υπό την έννοια ότι αυτή «πληρώνεται» από αγαθούς σκοπούς. Ως εθελοντισμό ορίζουμε «(...) τη δραστηριότητα που αναπτύσσεται κατά τρόπο αυθόρμητο για σκοπούς αλτρουιστικούς από πολίτες, ατομικά ή διαμέσου οργανωμένων ή άτυπων σχημάτων στα οποία ανήκουν, προς το συμφέρον της κοινωνικής κατηγορίας της οποίας είναι μέλη ή τρίτων προσώπων ή της τοπικής, κρατικής ή διεθνούς κοινότητας- σε κάθε περίπτωση μάλιστα χωρίς σκοπό άμεσου ατομικού κέρδους» (Βουτσάκης, 2004:37). Ο ορισμός αναφέρεται σε εργασία που παρέχεται χωρίς αποζημίωση, είναι προαιρετική, ενσυνείδητη και αποτέλεσμα ελεύθερης βούλησης. Δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο, δεν συνδέεται με οποιαδήποτε έννοια ανταποδοτικότητας, σέβεται (και υπηρετεί) την ετερότητα, είναι άμεση ή έμμεση και στοχεύει στην παραγωγή αγαθών κοινωνικού «δημόσιου» χαρακτήρα. Αρνητικά ορίζοντάς τον δεν είναι η απλήρωτη εργασία, η πρακτική άσκηση, η συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα και συλλόγους, η καταναγκαστική εργασία, η εκμετάλλευση της διάθεσης για κοινωνική προσφορά με σκοπό το κέρδος (<http://sxediastinpoli.gr/ethelontismos/ennoia-ethelontismou>).

Η έννοια εμπεριέχει ηθική νοηματοδότηση και προσδίδει στον εθελοντή ένα ηθικό κίνητρο για τη δράση του. Παρόλο που πολλοί θα χαρακτήριζαν ρομαντική (δονκιχωτική) μια τέτοια παραδοχή, δύσκολα κάποιος θα μπορούσε να αποκλείσει τον αλτρουισμό από τα γενεσιουργά κίνητρα της εθελοντικής προσφοράς και να αμφισβητήσει την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου αξιακού κώδικα στην ηθική του εθελοντή. Η δράση του σε κάθε περίπτωση εμφορμάται από μια ηθική επιταγή, μια έμφυτη «γενναιοδωρία», μια προσωπική αίσθηση χρέους και τελικά αποτελεί μια βαθιά

δημοκρατική πράξη ελεύθερης βούλησης. «Το έλλειμμα συμμετοχής και το έλλειμμα αλληλεγγύης, τα οποία κατά γενική συμφωνία χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη κοινωνική και πολιτική ζωή, μπορούν να αντιμετωπιστούν ικανοποιητικότερα αν οι πολίτες συνεγείρονται από κάτι πιο βαθύ, κάτι που υπερβαίνει όχι απλώς την κερδοσκοπία, αλλά και την ανταμοιβή» (Σωτηρόπουλος, 2004:38). Αποτελεί τελικά μια πράξη ακτιβισμού στην κατεύθυνση του εκδημοκρατισμού μιας κοινωνίας ατόμων που λειτουργούν ως εγωκεντρικές μονάδες, αφού ο εθελοντής ξεπερνά τις υποχρεώσεις του που απορρέουν από την ιδιότητα του ως πολίτη και οι οποίες καθορίζονται θεσμικά. Κάνει πράξη τη συμμετοχικότητα, την αμεσότητα και την ενσωμάτωση που απαιτεί η δημοκρατούμενη πολιτεία, εγγυώμενος κοινωνικά θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Εκφράζει τελικά στο σύνολό του έναν ιδεολογικοποιημένο χώρο και τείνοντας σε (ή απορρέοντας από) μια «νεογνή» Κοινωνία Πολιτών. Αβίαστα επομένως συνάγεται «η αντίληψη περί της δυναμικής φύσης της κοινωνίας πολιτών και των ποικίλων διασυνδέσεων και αλληλεπιδράσεων των μη κυβερνητικών οργανώσεων τόσο με το κράτος όσο και με τις επιχειρήσεις» (Μπουρίκος, 2012 :12).

Αναφερόμενοι στα κίνητρα του εθελοντή, αυτά θα μπορούσαν να εξεταστούν υπό το πρίσμα της αλληλεπίδρασης με τα λοιπά μέλη της κοινότητας, της αίσθησης του χρέους που πηγάζει από την ιδιότητα του πολίτη αλλά και κάποιου κέρδους (ακόμα και οικονομικού) που πιθανά μπορεί να προκύψει από την εθελοντική εργασία. Μπορούν να διακριθούν σε «στοχευόμενα κίνητρα που αναφέρονται στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και τις διαπροσωπικές σχέσεις που προκύπτουν από τον εθελοντισμό (...), στην αλληλεγγύη που συνεπάγεται την συμβολή στο κοινό καλό και στην εκπλήρωση μιας πολιτικής ευθύνης (...) και στα οικονομικά που αναφέρονται σε απτές ανταμοιβές που πολλές φορές μπορούν να μετατραπούν σε νομισματική αξία» (Kerins, 2012 :20).

Η συμμετοχή σε εθελοντικές δράσεις ενέχει μια αίσθηση αμοιβαιότητας. Προσφέρω και προσδοκώ ένα αόριστο μακροπρόθεσμο όφελος (χωρίς αυτή η προσδοκία να μειώνει την ηθική σημασία της πράξης) , έστω και αν αυτό έχει να κάνει με τη δημιουργία μιας δικαιότερης κοινωνίας. Οι σχέσεις που δημιουργούνται με αυτόν τον τρόπο είναι οριζόντιες ανάμεσα στα μέλη αλλά και κάθετες μεταξύ των οργανώσεων -

που συνεργάζονται και αλληλεπιδρούν- και εκπαιδεύουν τους εμπλεκόμενους σε συνεργατικές διαδικασίες. Οι άγραφοι νόμοι που διέπουν το κίνητρο της προσφοράς υπονοούν ένα υψηλό επίπεδο πολιτισμού και η ίδια η δραστηριοποίηση δίνει τη δυνατότητα άσκησης κοινωνικού ελέγχου. Αυτό που δημιουργείται τελικά είναι ένα ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο που περιλαμβάνει το σύνολο των δικτύων, την τεχνογνωσία και τις κοινές αρχές που αυτά μοιράζονται και που τελικά αποτιμάται ως πολυτιμότερο από το οικονομικό. «Αν και η ποσοτική αποτίμηση δεν μπορεί να αποδώσει την πολυδιάστατη φύση του, είναι χαρακτηριστικό ότι ο εθελοντισμός συνεισφέρει αξία, η οποία, σύμφωνα με εκτιμήσεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, αντιστοιχεί στο 8% με 14% του παγκόσμιου ακαθάριστου προϊόντος» (Πολυζωίδης, 2006:257).

2.2. Τυπικές και άτυπες μορφές εθελοντισμού

Η διάκριση του εθελοντισμού σε τυπικό και άτυπο, έγκειται κυρίως στον τρόπο οργάνωσης, στο θεσμικό πλαίσιο που καλύπτει ή απουσιάζει από την εθελοντική δράση. Κοινή τους βάση είναι ότι δεν ανήκουν στον στενό ή ευρύτερο τομέα της δημόσιας διοίκησης, παρέχουν δημόσια αγαθά που καλύπτουν ατομικές και συλλογικές ανάγκες, δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα (αλλά κάποια μπορεί να έχουν κερδοσκοπική δραστηριότητα) και αντιμετωπίζουν τον κάθε άνθρωπο ξεχωριστά ως αυταξία (έχουσα ως τέτοια απόλυτο μέτρο). Απευθύνονται δηλαδή αδιάκριτα στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς αναφορά στη θρησκεία, το φύλο, το χρώμα ή την εθνικότητα, στη βάση μόνο της ανθρώπινης ταυτότητας.

Ως άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης ορίζουμε εκείνα στα οποία απουσιάζει ένα οργανωμένο πλαίσιο, αφορούν κυρίως σε συσσωματώσεις πολιτών και αποτελούν τον τέταρτο πυλώνα της παροχής προσωπικών κοινωνικών υπηρεσιών (με πρώτο τον κυβερνητικό, δεύτερο την αγορά, τρίτο τον μη κερδοσκοπικό και πέμπτο την οικογένεια). Παρέχουν συνήθως εναλλακτικές υπηρεσίες όντας τα ίδια εν πολλοίς διατρεχόμενα από ριζοσπαστικό πνεύμα και βρίσκονται κοντά σε περιθωριακές ομάδες ατόμων των οποίων το κοινωνικό στίγμα οδηγεί στην κρατική αναληψία παροχής κοινωνικής φροντίδας. Δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο της γειτονιάς (του σχολείου και σε επίπεδο δικτύου) με

ενισχυμένη συμμετοχή και μεγαλύτερη ευελιξία (λόγω έλλειψης γραφειοκρατίας) και τείνουν να αρνούνται την ένταξη σε οργανωμένο πλαίσιο, από το φόβο της κρατικής παρέμβασης (και εξάρτησης) και της αλλοίωσης του χαρακτήρα της προσφοράς. «Είναι σύγχρονες αν και άτυπες οργανώσεις στο βαθμό που έχουν επιδιώξεις, στρατολογούν και συνδυάζουν πόρους για την επίτευξη των στόχων τους, έχουν ένα συνηθισμένο τόπο συνάντησης (ή απλά σχηματίζουν μια εικονική κοινότητα) και βασίζονται σε μια συνήθως μικρή ομάδα ιδρυτικών μελών ή ακτιβιστές που έχουν δεσμευτεί για την αιτία του δικτύου ή της ομάδας» (Sotiropoulos, Bourikos, 2014 :34).

Στον αντίποδα η έλλειψη θεσμοποίησης δυσχεραίνει την παροχή συνεχούς βοήθειας, την εξεύρεση πόρων και την οργανωμένη προσπάθεια που δεν εξαρτάται από συγκεκριμένα άτομα – ομάδες, αλλά θα δύναται να λειτουργεί ακόμα και όταν αυτά για κάποιο λόγο ελλείπουν. Βεβαίως ζητούμενο είναι το θέμα της οργάνωσης γενικότερα, με δεδομένο ότι οι κοινωνικές ανάγκες αυξάνονται με αλματώδη και απρόβλεπτο ρυθμό και ταυτόχρονα μεταβάλλονται με εξίσου δραματικό τρόπο ως προς το περιεχόμενό τους. Όπως αναφέρει ο Φότεφ (1995:62) «οι άτυπες ενώσεις ανθρώπων ή οι άτυπες ομάδες δεν είναι μόνο κάτι αποδεκτό, η ύπαρξη του οποίου θεωρείται φυσική, αλλά και χωρίς αυτές τις άτυπες ενώσεις η ύπαρξη της κοινωνίας πολιτών είναι κάτι το αδιανόητο. Επιπλέον οι άτυπες κοινωνικές ομάδες είναι η συγκεκριμένη βάση και όχι σπανίως αναπτύσσονται με τέτοιο τρόπο ώστε να μετεξελίσσονται σε τυπικές». Η προστιθέμενη αξία τους είναι ακόμα μεγαλύτερη, αν σκεφτούμε ότι είναι οι περισσότερο κοινωνικά αφομοιωμένες, «διακινούν» επαναστατικές ιδέες και εκπαιδεύουν τους συμμετέχοντες σε πρακτικές αυτοδιαχείρισης.

Η τυπική μορφή εθελοντισμού έγκειται στις δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης που παρέχονται με οργανωμένο τρόπο, στο πλαίσιο λειτουργίας επίσημων εθελοντικών οργανώσεων (π.χ. ΜΚΟ, ΑΜΚΕ, ιδρύματα – εταιρική κοινωνική ευθύνη, σωματεία ή διάφορες συνεργατικές μορφές τους). Τα τυπικά δίκτυα λειτουργούν σε οργανωμένο πλαίσιο, έχουν κάποια νομική μορφή, δικούς τους κανόνες, εκλεγμένο διοικητικό συμβούλιο και καλύπτουν ευρύτερα κοινωνικά σύνολα ευπαθών ομάδων και μεγαλύτερες χωρικές ενότητες. Δύνανται να αιτούνται κρατικής (και κοινοτικής)

χρηματοδότησης και μπορούν να λειτουργούν ακόμα και αν κάποια άτομα – μονάδες ελλείπουν.

Είναι όμως πιο δύσκαμπτα, δεν υπόκεινται σε ενιαίο νομικό πλαίσιο, πολλές φορές εγείρουν υποψίες ως προς τις σχέσεις συνδιαλλαγής τους με το επίσημο κράτος ή ως προς τα αδιαφανή κριτήρια χρηματοδότησης και την οικονομική κακοδιαχείριση. Πολλές ΜΚΟ ενεπλάκησαν σε σκάνδαλα και ναρκοθέτησαν τα πρώτα βήματα της κοινωνίας πολιτών. «Η κοινωνία των πολιτών περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα επαγγελματικών ενώσεων και επιχειρήσεων, συνδικαλιστικές οργανώσεις, φιλανθρωπικές ή θρησκευτικές ενώσεις, ΜΚΟ, μη κερδοσκοπικές οργανώσεις (όπως τα ιδρύματα δημοσίου συμφέροντος και ομάδες προβληματισμού), τα κοινωνικά κινήματα, άτυπα κοινοτικές ομάδες και δίκτυα». (Sotiropoulos, Bourikos, 2014 :35). Όσον αφορά στα Ιδρύματα, αυτά ενσωματώνουν μια up-bottom δραστηριότητα που κάποιες φορές έχει διαφορά στη θέση των βασικών κοινωνικών προτεραιοτήτων. Σε κάθε περίπτωση όμως τα τυπικά δίκτυα έρχονται να καλύψουν βασικά κενά της επίσημης κρατικής κοινωνικής πολιτικής κινητοποιώντας μεγάλες ομάδες πληθυσμού στην κατεύθυνση της αλληλοστήριξης, δραστηριοποιούμενες σε ένα ευρύτατο φάσμα παροχής υπηρεσιών. «Από την άλλη μεριά όμως, εφόσον οι εθελοντές κατευθύνουν τη δράση του προς ομάδες με συγκεκριμένα εθνικά, θρησκευτικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά, οι οποίες κερδίζουν τη συμπάθειά τους με βάση υποκειμενικά κριτήρια, υπάρχει σοβαρός κίνδυνος φθοράς της κοινωνικής συνοχής. Έτσι ο εθελοντισμός ακροβατεί μεταξύ κοινωνικής διάβρωσης και κοινωνικής συνοχής» (Πολυζωίδης, 2006:103). Αναγκαία λοιπόν είναι μια στοιχειώδης τουλάχιστον κοινωνική συνοχή, ευρεία συμπερίληψη και η ύπαρξη ενός κοινού αξιακού πλαισίου που θα διέπει την κοινωνία στο σύνολό της, ώστε η εθελοντική δράση να μην καταλήξει κοινωνική πράξη με ρατσιστικές προεκτάσεις.

Διαφορετική είδους διάκριση θα μπορούσε να γίνει ανάλογα με το πεδίο δράσης των δικτύων. Τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, υπερεθνικό, διεθνές.

2.3 Αντικείμενο εθελοντισμού-έως σήμερα- σήμερα

Ο εθελοντισμός είναι ζωντανός δυναμικός οργανισμός, ενσωματώνει τις εκάστοτε κοινωνικές ανάγκες, πλάθεται σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο και έρχεται κάθε φορά να εξυπηρετήσει διαφορετικές αναγκαιότητες. Υπό αυτή την έννοια ακολουθεί τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις και απαντά σε αυτές. Υπόκειται σε εξέλιξη βάσει των κοινωνικών μετασχηματισμών και αποτελεί τόσο αντικείμενο όσο και υποκείμενο των κοινωνικών μεταβολών.

Τα θέματα στα οποία μπορεί να αναφέρεται ο εθελοντισμός είναι: θέματα περιβάλλοντος για την αποκατάσταση των οικολογικών βλαβών και τη μεταστροφή της κλιματικής αλλαγής, θέματα που άπτονται του προσφυγικού ζητήματος, θέματα που αφορούν στην προστασία από το ρατσισμό και στην ισότητα. Προσπαθεί να διαχειριστεί καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης και ακραία καιρικά φαινόμενα, μεριμνά για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, και την προστασία των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (ενδεών, ασθενών, ευρισκόμενων στην Τρίτη ηλικία, παιδιών κ.ά) από τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τα τελευταία χρόνια λόγω της οικονομικής κρίσης και με δεδομένη τη δυναμική μορφή του εθελοντισμού και την αλληλεπίδρασή του με τις κρατικές δομές και τις κρατικές πολιτικές, η στήριξη οργανώσεων με διαφορετικά θεματικά αντικείμενα είναι περιορισμένη. Αντίθετα η συμμετοχή σε τυπικά ή άτυπα δίκτυα που παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες παρουσιάζει ακριβή στόχευση και αυξητικές τάσεις.

Παράλληλα οι ίδιες οι εθελοντικές οργανώσεις ως αντικείμενα της οικονομικής κρίσης αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα βιωσιμότητας και υποχρεώνονται σε αλλαγές στο τρόπο δομής και λειτουργίας τους. Προχωρούν σε μεταξύ τους συνεργασίες, στην υλοποίηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων με την εμπλοκή όμως επαγγελματικής δραστηριότητας και στην προσπάθεια εύρεσης εναλλακτικών μορφών χρηματοδότησης. Ο μεταξύ τους ανταγωνισμός τις ωθεί στην εξαγωγή μετρήσιμων αποτελεσμάτων. Υιοθετούν λογικές της αγοράς και συνάπτουν σχέσεις (αδιαφανείς) με το κράτος. Όμως η όλο και μεγαλύτερη εξάρτησή τους από την κρατική χρηματοδότηση τις οδήγησε σε

σχέσεις διαπλοκής με την κεντρική εξουσία και τελικά τις έκανε αδύναμες να διεκδικήσουν ριζοσπαστικές πολιτικές αλλαγές στην κατεύθυνση της ταξικής ισότητας. «Η δημόσια χρηματοδότηση αποτελεί τον σημαντικότερο δίαυλο για την εισβολή του κράτους στον εθελοντικό τομέα και την παροχή κινήτρων/αντικινήτρων προκειμένου να επηρεάσει τον προσανατολισμό του, τις μεθόδους εργασίας και παρέμβασής του, εν τέλει τη φιλοσοφία του. Η εργαλειακή χρήση του προνοιακού εθελοντισμού λαμβάνει πληθώρα μορφών» (Μπουρίκος Δ., Σωτηρόπουλος Δ., 2014:30). Άρα ακόμα και αν αντιμετωπίζουν περιστασιακά το πρόβλημα, υποβοηθούν τη διατήρηση των γενεσιουργών αιτίων του και αποδυναμώνουν τις διεκδικητικές τάσεις της κοινωνίας, μέσα από συντηρητική ρητορική. «Οι εξελίξεις αυτές έχουν αποδυναμώσει κεντρικά χαρακτηριστικά των εθελοντικών οργανώσεων, όπως είναι η εγγύτητα με τις τοπικές κοινωνίες, η κινητοποίηση των πολιτών και η άσκηση πίεσης για αλλαγές στη στοχοθεσία των πολιτικών. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι ιδιαίτερα κρίσιμα την περίοδο της οικονομικής κρίσης, καθώς συμβάλλουν όχι μόνο στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των κοινωνικών αναγκών, αλλά και στην αναγκαία έκφραση των κοινωνικών αιτημάτων» (ΣημίτηΜ.,2014:10-11).

Με αριθμητικά δεδομένα η χώρα μας εμφανίζει -μέχρι την κρίση- πολύ χαμηλά ποσοστά εθελοντισμού, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης. Αυτό ίσως θα μπορούσε να εξηγηθεί από τον πρωτεύοντα ρόλο που παραδοσιακά έχει στην ελληνική κοινωνία η οικογένεια και η Εκκλησία στην κάλυψη βασικών αναγκών. Όταν οι κοινωνίες δεν ήταν τόσο εκτεταμένες όσο σήμερα, αυτό ήταν ακόμα περισσότερο φανερό και εν πολλοίς επαρκές. «Πράγματι, μια μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) που διενεργήθηκε από τον Εκτελεστικό Οργανισμό Εκπαίδευσης, Οπτικοακουστικών Θεμάτων και Πολιτισμού το 2010 ταξινόμησε την Ελλάδα μεταξύ χωρών όπως η Ιταλία, η Λιθουανία και η Βουλγαρία, όπου λιγότερο από το 10% του πληθυσμού ηλικίας άνω των 15 ετών ασχολείται με εθελοντικές δραστηριότητες, ενώ ο μέσος όρος της ΕΕ ήταν 22%». (Sotiropoulos,Bourikos, 2014 :38). Οι πιο σκεπτικιστές θα απέδιδαν το γεγονός στη βαθιά διάσπαση που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία και η οποία δεν επιτρέπει την ταύτιση, στην αμοιβαία καχυποψία των μελών της που επιλέγουν να εντάσσονται σε

κάποιο κόμμα ή εργατικό συνδικάτο, προκειμένου να υπηρετήσουν «συλλογικές» αξίες. «Στην ελληνική κοινωνία η συνεργασία με όρους αμοιβαιότητας και καθ' υπέρβαση της επιδίωξης του ατομικού συμφέροντος, σπάνια εκτείνεται πέρα από έναν στενό κύκλο συγγενών, συγχωριανών ή το πολύ συναδέλφων στον χώρο εργασίας». (Σωτηρόπουλος, 2017:60).

2.4 Συμπεράσματα

Ο εθελοντισμός είναι η έμπρακτη έκφραση της αξίας της αλληλεγγύης. Είναι αυθόρμητη, προαιρετική και χωρίς κερδοσκοπικό περιεχόμενο πράξη, έχουσα αλτρουιστική αφετηρία, που διαπνέεται από αμοιβαιότητα και στοχεύει στην παραγωγή δημόσιων αγαθών κοινωνικού χαρακτήρα. Ο εθελοντής νοηματοδοτεί ηθικά την ιδιότητα του πολίτη και οδηγεί σε κοινωνίες με αυξημένο βαθμό δημοκρατικής οργάνωσης που «εκπαιδεύονται» σε κουλτούρα αυτοδιαχείρισης. Είναι υπό αυτήν την έννοια πράξη ακτιβισμού καθώς εγγυάται θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα και παραπέμπει σε δράσεις αυτοοργάνωσης και άμεσης συμμετοχικότητας.

Συνδέεται με κάποια μορφή συλλογικής οργάνωσης και πρακτικά εκφράζεται μέσω τυπικών και άτυπων δικτύων, τα οποία διαφέρουν ως προς την ύπαρξη ή απουσία συγκεκριμένου ηθικού πλαισίου. Σε κάθε περίπτωση πάντως, αυτά δημιουργούν ένα πολύ ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο, ποσοτικά μετρήσιμο, τόσο στο επίπεδο των μεταξύ τους σχέσεων, όσο και στην αποθησαύριση της τεχνογνωσίας. Τα άτυπα δίκτυα αφορούν σε συσσωματώσεις πολιτών, ριζοσπαστικότερης συνήθως ιδεολογίας που παρέχουν εναλλακτικές υπηρεσίες σε ομάδες πληθυσμού για τις οποίες οι κρατικοί φορείς αδιαφορούν και κάποιες φορές στιγματίζουν κοινωνικά. Είναι ευέλικτα, αποτελεσματικά, δραστηριοποιούνται και σε επίπεδο γειτονιάς και αποφεύγουν τις συμφύσεις με την κρατική εξουσία. Ο προσωποκεντρικός τους όμως χαρακτήρας είναι υπεύθυνος για τη βραχεία διάρκεια της παρεχόμενης προσφοράς. Στον αντίποδα τα τυπικά δίκτυα λειτουργούν σε οργανωμένες δομές, καλύπτουν ευρύτερες χωρικές ενότητες και περισσότερες ευπαθείς ομάδες, κινητοποιούν μεγάλο τμήμα του πληθυσμού και χαρακτηρίζονται από τη διάρκεια της προσφοράς (και την ποικιλία). Συχνά όμως

διαπλέκονται με το επίσημο κράτος, θέτοντας εν αμφιβόλω την ικανότητα λειτουργίας της Κοινωνίας των Πολιτών.

Η άμεση συνάρτηση και αλληλεπίδραση του εθελοντισμού με τις κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές τον κάνουν να αναφέρεται στις διαφορετικές ανάγκες και αντικείμενα, που ανακύπτουν σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή. Αν και η έκφρασή του είναι πολυδιάστατη και η πρακτική εφαρμογή του πολυθεματική, η δημοσιονομική κρίση των τελευταίων οκτώ χρόνων έχει περιορίσει την εθελοντική δράση σχεδόν αποκλειστικά στην παροχή υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας. Αντίστοιχα και οι ίδιες οι εθελοντικές οργανώσεις αποτελούν αντικείμενο της κρίσης, γεγονός που τις οδηγεί σε υιοθέτηση λογικών της αγοράς, σε «ασφυκτική» εξάρτηση από την κρατική χρηματοδότηση και τελικά κάποτε σε σχέσεις συνδιαλλαγής. Η σύμφυση αυτή τις αποστερεί από τη δυνατότητα εφαρμογής μιας ριζοσπαστικής ρητορικής που θα στοχεύει στην καταπολέμηση των γενεσιουργών αιτιών της κοινωνικής ανισότητας και όχι απλώς στη θεραπεία των συνεπειών της. Η ύπαρξη, τέλος, ενός ισχυρού αξιακού χριστιανικού φορτίου και μιας ακμάζουσας σε δράση ορθόδοξης εκκλησίας, η πολύ μεγάλη σημασία που δίνει η ελληνική κοινωνία στο θεσμό της οικογένειας και οι διαχρονικές συγκρούσεις στο εσωτερικό της καθιστούν την εθελοντική δραστηριοποίηση στη χώρα μας εξαιρετικά περιορισμένη. Παρόλα αυτά η κρίση των τελευταίων χρόνων – τόσο πολιτική όσο και κοινωνική- αφήνει την υποψία μιας εκκολαπτόμενης κοινωνίας πολιτών, ως απάντηση στο χρεοκοπημένο πολιτικό σύστημα.

Κεφάλαιο 3 : Η «καταθλιπτική Ελλάδα». Ο εθελοντισμός της κρίσης.

3.1 Η κρίση σε αριθμούς – αναζητώντας αίτια – μετρώντας αποτελέσματα

Η «καταθλιπτική Ελλάδα» των τελευταίων επτά χρόνων δεν είναι δυνατόν να αποτυπωθεί μόνο με τη χρήση αριθμών (ίσως μόνο με αυτόν που καταγράφει τις αυτοκτονίες). Όμως η επιλογή του συγκεκριμένου επιθετικού προσδιορισμού αποδίδει στην οικονομική κατάσταση μια ψυχολογική – κοινωνική και τελικά ανθρώπινη διάσταση. Παρόλα αυτά, τα στατιστικά στοιχεία δύνανται να αποδώσουν μερικώς την εικόνα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας που περνά μια διαρκή δημοσιονομική αλλά κυρίως ανθρωπιστική κρίση. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ και με χρονικό σημείο αναφοράς το Νοέμβριο του τρέχοντος έτους, στην ενότητα «συνθήκες διαβίωσης στην Ελλάδα», η ανεργία σε πληθυσμό ηλικίας 15 ετών και άνω, το 2005 ήταν 10%, το 2010 12,7 %, ενώ το 2016 σκαρφάλωσε στο 23,5%. Για το 2017 «η ανεργία των νέων (κάτω των 25 ετών) στην Ελλάδα σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat συνεχίζει να είναι η υψηλότερη σε ποσοστό 39,5 (Σεπτέμβριος 2017). Το αντίστοιχο ποσοστό για τον μήνα Νοέμβριο ήταν 18,2% για την Ευρωζώνη και 16,2% για την ΕΕ». (Γραφείο Προυπολογισμού του Κράτους στη Βουλή)¹. Από αυτούς, μακροχρόνια άνεργοι άρρενες (οι γυναίκες είναι διαχρονικά περισσότερο πληττόμενες από την ανεργία) το 2005 ήταν 2,6 % ενώ το 2016 14,1%. Ο πληθυσμός όσων διαμένουν σε νοικοκυριά χωρίς κανένα εργαζόμενο το 2005 ήταν 8,9 %, το 2010 10,3% , το 2016 17,2 %, ενώ τον 11/2017 παρουσιάζει μια μικρή ύφεση και φτάνει στο 15,9%. Ενδιαφέρον επίσης θα ήταν να εξετάσουμε το είδος και τη μορφή της εργασίας, αφού οι όροι εργασίας έχουν ελαστικοποιηθεί και δεν αφορούν όλες οι προσφερόμενες θέσεις σε εργασία με πλήρες ωράριο απασχόλησης. «Το εννεάμηνο του 2017 συνεχίστηκε η αύξηση της χρήσης περισσότερο ευέλικτων μορφών απασχόλησης στην αγορά εργασίας, ως συνέπεια της άρσης των θεσμικών περιορισμών στην αγορά εργασίας και της δυσκολίας εύρεσης εργασίας πλήρους απασχόλησης. Το ποσοστό μερικής απασχόλησης αυξήθηκε οριακά στο 9,9% το εννεάμηνο του 2017, από 9,8% την αντίστοιχη περίοδο του 2016». (έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος

¹ <http://www.pbo.gr/el-gr/>

για το 2017)². Το συνολικό ποσοστό της ανεργίας στην Ελλάδα είναι το μεγαλύτερο ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ, 4 μονάδες πάνω από την αμέσως επόμενη Ισπανία και 20 μονάδες από την μικρότερη σε ποσοστό Τσεχική Δημοκρατία (χώρα εκτός Ευρωζώνης).

Το 2005 ποσοστό 26,3 % του πληθυσμού ανήκε στην κατηγορία των ατόμων με υλικές στερήσεις. Η ίδια πληθυσμιακή ομάδα το 2010 ήταν 24,1%, ενώ το 2016 38,5 %. Ο Κίνδυνος φτώχειας υπολογιζόμενος με το κατώφλι φτώχειας του έτους 2005, το 2005 ήταν 20%, το 2010 16,3%, ενώ το 2016, 43%. «Οι σημερινοί φτωχοί είναι πάρα πολύ πιο φτωχοί σε σχέση με τους φτωχούς του 2009. Γιατί συμβαίνει αυτό; Συμβαίνει γιατί έχει αλλάξει ο πυρήνας της φτώχειας. Οι φτωχοί του 2009, δηλαδή, οι φτωχοί προ κρίσης ήταν οι φτωχοί με χαμηλά εισοδήματα. Κυρίως, ήταν οι συνταξιούχοι του ΟΓΑ ή ήταν κάποιες ομάδες Ρομά, ήταν κάποιες μονογονεϊκές οικογένειες. Σήμερα οι φτωχοί είναι οι φτωχοί άνεργοι» (Ζωγραφάκης Σ., αδιόρθωτα πρακτικά της διακομματικής κοινοβουλευτικής επιτροπής για το δημογραφικό και διαρκής επιτροπή κοινωνικών υποθέσεων, 17.04.2018). Σε ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό, η Ελλάδα είναι 4,8 μονάδες κάτω από την τελευταία Βουλγαρία η οποία βρίσκεται εκτός Ευρωζώνης (40,4%-35,6%) και 3 περίπου από την προτελευταία Ρουμανία, ενώ το 2010 οι Έλληνες πολίτες κινδύνευαν λιγότερο από τον κοινωνικό αποκλεισμό και τη φτώχεια από τους Λετονούς, τους Λιθουανούς, τους Ούγγρους, τους Πολωνούς, τους Ρουμάνους και τους Βούλγαρους. Τα κοινοβούλια των χωρών αυτών προφανώς βρήκαν ευδόκιμους τρόπους να ζουν οι πολίτες τους καλύτερα.

Τα ποσοστά στην υγεία αποτυπώνουν την αυτή κατάσταση. Η ποσοστιαία κατανομή των δαπανών κοινωνικής προστασίας του συστήματος ESSPROS (Ευρωπαϊκό σύστημα ολοκληρωμένων στατιστικών κοινωνικής προστασίας) για την ασθένεια, το 2006 ήταν 27,7 ενώ το 2015 έπεσε στο 19,6 (το κράτος σταδιακά αποσύρεται από την παροχή υπηρεσιών υγείας;). Το ποσοστό ατόμων με ανάγκες για ιατρικές εξετάσεις ή θεραπείες που δεν ικανοποιήθηκαν για διάφορους λόγους (οικονομική δυνατότητα, λίστες αναμονής κ.ά.) ενώ το 2008 ήταν κατά μέσο όρο 4,3, το 2016 ανήλθε στο 14,4, με

² <https://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/ekthdkth2017.pdf>

φυσική συνέπεια την στροφή στην ιδιωτικοποίηση μεγάλου μέρους του τομέα της δημόσιας υγείας. «Η ιδιωτικοποίηση, επομένως, των υπηρεσιών ενώ φαίνεται να έχει τις βάσεις της κυρίως στην αρχή της μείωσης του κόστους, στην ουσία στηρίζεται στην προσπάθεια για συνέχιση της «κοινωνικής καταπίεσης» η οποία διασφαλίζει την επιβίωση της κυρίαρχης ομάδας» (Πουλόπουλος, 2014:130). Τέλος στο δείκτη του κατά κεφαλήν ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, η Ελλάδα βρίσκεται λίγο πάνω από τις τελευταίες Λετονία, Βουλγαρία και Ρουμανία³. Η κρίση όπως είναι φυσικό βέβαια βιώνεται εντονότερα από όσες κοινωνικές ομάδες μέχρι εκείνη τη στιγμή αντιμετώπιζαν δυσκολίες στη διαβίωσή τους, ήταν λιγότερο προνομιούχες και για αυτό πιο ευάλωτες.

Η δημοσιονομική κρίση και η συνακόλουθη έξωθεν εποπτεία, η εξαφάνιση της μεσαίας τάξης (που αποτελούσε κινητήριο μοχλό της οικονομίας) και η βίαιη μεταβολή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης της ελληνικής κοινωνίας, οδήγησε όπως είναι φυσικό σε σημαντική περιστολή θεμελιωδών δικαιωμάτων. Την αρχική μαχητική αντίδραση των πολιτών ακολούθησαν η απάθεια και τα αισθήματα ενοχής ή προσωπικής ματαίωσης μέσω της χρήσης του μηχανισμού του φόβου, ως εργαλείο ελέγχου των μαζών και αποσόβησης οποιασδήποτε δυνητικής αντίστασης. «Ο πολιτικός φόβος γίνεται το κύριο εργαλείο άσκησης πολιτικής την περίοδο της κρίσης και πρόσφορο έδαφος για τη λήψη αυταρχικών μέτρων και πολιτικών λιτότητας. Η απομόνωση, η παθητικότητα και η αδράνεια των πολιτών ερμηνεύεται από την πολιτική εξουσία ως συναίνεση» (Πουλόπουλος, 2014 :52). Παράλληλα το αυξανόμενο χάσμα ανάμεσα στους πλούσιους και τους φτωχούς (κάθε χώρας αλλά και των χωρών μεταξύ τους), η κοινωνική και ταξική ανισότητα και η υλική αποστέρηση βασικών αγαθών και υπηρεσιών έδωσαν πρόσφορο έδαφος στην εμφάνιση φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας. Σε περιόδους άλλωστε έντονων κρίσεων το κράτος συνήθως επιλέγει την στροφή προς τα έσω, με άμεσο αποτέλεσμα την άρση του αισθήματος της κοινωνικής συνοχής και τη διαρραγή των σχέσεων κράτους- πολίτη, το οποίο πλέον ενδύεται κατασταλτικό ρόλο. Η πολιτική

---

³ www.statistics.gr

κρίση εν πολλοίς φαίνεται να οδήγησε σε έλλειμμα λειτουργίας της δημοκρατίας αλλά και σε αξιακό έλλειμμα, λογικές απολήξεις με δεδομένο ότι η οικονομία αποτελεί τη βάση του κοινωνικού οικοδομήματος.

Τα αίτια της παρούσης οικονομικής κρίσης πρέπει να αναζητηθούν σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής και βεβαίως να οριστούν ως υποσύνολα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, που βίωσαν περίπου το ίδιο χρονικό διάστημα σχεδόν όλα τα κράτη (για συντομότερο χρόνο βέβαια). Για πολλούς η επικράτηση της οικονομίας της αγοράς σε βάρος της πολιτικής και το αδιέξοδο καπιταλιστικό σύστημα, που τείνει να εξυπηρετεί τον εαυτό του, ήταν μέρος της αιτίας με αρωγό βέβαια μια γενικότερη κρίση αξιών, «πολιτισμού». Για τους πιο τολμηρούς στην Ελλάδα «η πολιτική χρεοκοπία της Μεταπολίτευσης προκάλεσε την οικονομική κατάρρευση και την πολυσχιδή κατάπτωση μιας χώρας με υψηλά επίπεδα ανομίας αλλά και ατιμωρησίας, νεοπλουτισμού αλλά και φτώχειας. (...) Το άθροισμα ανθρώπων και ομάδων, που άλλοι αποκαλούν «κοινωνία» και άλλοι «λαό», συνέβαλε εκ κατασκευής στο σημερινό αρνητικό εθνικό ισοζύγιο: ένα παραπληγικό κοινωνικό σώμα που πάσχει από απόφραξη συλλογικών αξιών αλληλεγγύης, αλλά έχει υπεραιμία ατομιστικών και συντεχνιακών συμπεριφορών» και τελικά οδήγησε «την επίορκη νέα ελληνική κοινωνική πολιτική 2011-15, η οποία διαμορφώθηκε υπό την ασφυκτική καθοδήγηση της ΕΕ και του ΔΝΤ να είναι εργαλείο αμφίβολης οικονομικής και δεινής κοινωνικής προοπτικής» (Βενιέρης, 2011 :101-102). Σε αυτά θα πρέπει να προστεθεί η αδιαμφισβήτητη διασπάθιση δημοσίου χρήματος από το πολιτικό σύστημα στο σύνολό του, η φαύλη πολιτική ρητορική και η διαχρονική δημοσιονομική κακοδιαχείριση. Τελικά «η πάλη των τάξεων υποβιβάστηκε σε κομματική διαμάχη, τα κόμματα απέκτησαν ηγετική θέση στην κοινωνία πολιτών και έτσι αναπτύχθηκε μια σχέση σύγκρουσης και ταυτόχρονα αλληλοεξυπηρέτησης κράτους και κοινωνίας» (Πολυζωίδης, 2006: 137).

3.2 Ο εθελοντισμός της κρίσης

Ανεξάρτητα από το αν τα αίτια της κρίσης ήταν διαχειριστικά, αξιακά, πολιτικά ή κοινωνικά, ο τρόπος που βιώθηκε (και βιώνεται) από το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας

ήταν εξαιρετικά επώδυνος και εδραίωσε βαθιά στις συνειδήσεις όλων μας μια αίσθηση αβεβαιότητας, ανασφάλειας, «ρίσκου» στον τρόπο που οργανώνουμε ή οραματιζόμαστε τις ζωές μας. Απέναντι σε αυτήν την κατάσταση μπορούσαμε να γίνουμε ή εσωστρεφείς και ατομιστές (ήμασταν και πριν) ή κοιτώντας προς τα έξω να κινητοποιηθούμε οργανώνοντας δράσεις αλληλεγγύης. Αυτές ενισχύουν την κοινωνική συνοχή και το αίσθημα συλλογικής ευθύνης παρέχοντας ένα δίκτυ προστασίας σε όσους αντιμετωπίζουν τις μεγαλύτερες δυσκολίες να ανταποκριθούν στα αποτελέσματα της κρίσης. Η οικογένεια, τα συγγενικά δίκτυα, τα τυπικά και άτυπα δίκτυα εθελοντικής προσφοράς, οι νέες δομές κοινωνικής προστασίας των δήμων, οι προνοιακές δομές της Εκκλησίας, υποκατέστησαν ένα έργο με χαρακτήρα κρατικό ή αλλιώς διευκόλυναν το κράτος να αποποιηθεί των ευθυνών του. «Εάν στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης το ζητούμενο για την κοινωνική πολιτική είναι η ενίσχυση ενός ήδη αρκετά συνεκτικού συστήματος κοινωνικής προστασίας, η συγκρότηση ενός αποτελεσματικού κοινωνικού δικτύου ασφαλείας δεν φαίνεται να υπήρξε ποτέ στόχος υψηλής προτεραιότητας στην Ελλάδα» (Ματσαγγάνης, 2011 :197).

Απέναντι στα διαμορφούμενα αδιέξοδα γεννήθηκαν πλήθος τυπικές ή άτυπες συσσωματώσεις πολιτών (ή οι υπάρχουσες ενισχύθηκαν) που λειτουργούν αλληλέγγυα, παρέχοντας κοινωνική συνδρομή, υλική βοήθεια και ηθική υποστήριξη απέναντι σε όσους αντιμετωπίζουν το φάσμα της φτώχειας και την απειλή του κοινωνικού αποκλεισμού. Δραστηριοποιούνται κυρίως στους χώρους της αλληλέγγυας οικονομίας, της υλικής στήριξης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της εργασίας και της εκπαίδευσης, με επικέντρωση τώρα πια σε συγκεκριμένες ομάδες-στόχους, λόγω του πλήθους των αναγκών. Η κοινωνική οικονομία, νεοφυής πρακτική, έχει ενδιαμέσο χαρακτήρα καθώς συνδυάζει χαρακτηριστικά της αγοράς και πρακτικές του κοινωνικού τομέα. Νέου τύπου δίκτυα δίνουν την δυνατότητα αγοράς τροφίμων χωρίς μεσάζοντες, κοινωνικού φροντιστηρίου για μαθητές, σίτισης μέσω συλλογικών μαγειρειών και κοινωνικών παντοπωλείων, νομικής υποστήριξης στους έχοντες ανάγκη και στις περιθωριακές ομάδες πολιτών, ανταλλαγής χρόνου και υπηρεσιών και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης μέσω των κοινωνικών ιατειρών και φαρμακείων.

Ακόμα ανταλλακτικά παζάρια, γραφεία διαμεσολάβησης που παρέχουν πληροφόρηση για τις κοινωνικές δομές που λειτουργούν στη χωρική ενότητα του δήμου, καταλύματα για άνεργους, πρόσφυγες και περιθωριοποιημένες ομάδες καθώς και κέντρα ημερήσιας υποδοχής αστέγων, έρχονται να καλύψουν (ή να αναδείξουν) τα κενά της κρατικής κοινωνικής πολιτικής. «Συμβάλλουν με τα προγράμματά τους στην ανάπτυξη κοινοτήτων οι οποίες έχουν την ικανότητα και τους μηχανισμούς να προάγουν την αυτοβοήθεια, την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της κοινότητας. (...) με την παρουσία και τις δραστηριότητές τους κινητοποιούν ένα μεγάλο αριθμό εθελοντών, ευαισθητοποιούν την κοινή γνώμη σχετικά με τα κοινωνικά προβλήματα και επισημαίνουν την υποχρέωση κάθε πολίτη να συμβάλλει στην αντιμετώπισή της» (Σταθόπουλος Π. , 1999 :209-2010). Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν λειτουργούν ακόμα εθελοντικές οργανώσεις με «παραδοσιακά» αντικείμενα (π.χ. οικολογικές), όμως η θέση προτεραιοτήτων έχει μειώσει, όπως είναι φυσικό, τη δυναμικότητά τους.

Παράλληλα όμως με την αντιμετώπιση των συμπτωμάτων της παθολογίας που οπωσδήποτε είναι ευκαιριακή και με βραχύβια αποτελέσματα, ο εθελοντισμός σήμερα αποκτά έναν πολιτικό προσανατολισμό. Προσπαθεί να καταπολεμήσει το φαινόμενο και όχι μόνο τις ορατές του απολήξεις, προτείνοντας «έναν τρόπο δόμησης της συλλογικής δράσης που λειτουργεί ευμενώς ως προς τη θεσμική ανάπτυξη που καθρεφτίζεται στην ποιότητα των δημοκρατικών θεσμών» (Τσουνής, Σαράφης, 2016:149). Δεν παρέχεται μόνο βοήθεια στους ενδεείς, αλλά στιγματίζεται η φτώχεια ως έννοια, πολεμάται ως φαινόμενο, αιτούμενο γίνεται η κοινωνική ισότητα και όχι μόνο η θεραπεία όσων έχουν ανάγκη ή η διαβίωσή τους βρίσκεται σε κίνδυνο. Συσπειρώνει τους αδύνατους και «ενορχηστρώνει» την κοινωνική δυσαρέσκεια απέναντι στις επιλογές της επίσημης κρατικής πολιτικής, διαμορφώνοντας παράλληλα μια νέα κουλτούρα διακυβέρνησης. «Η αυτοκυβέρνηση, δηλαδή η κατάργηση της αντινομίας μεταξύ κράτους- ανεξάρτητου μηχανισμού αφ' ενός και κοινωνίας αφ' ετέρου, με την αναδημιουργία μιας πραγματικής πολιτικής κοινότητας, μιας κοινωνικής ομάδας που είναι ικανή να αυτοκυβερνάται, που δεν έχει ανάγκη από εξωτερικό μηχανισμό εξειδικευμένο και επιφορτισμένο με το έργο αυτό (...) προς την κατεύθυνση μιας αυτόνομης κοινωνίας μέσα στην οποία να ζουν

αυτόνομα οι άνθρωποι». (Καστοριάδης, 1999:35) Η δράση προς αυτή την κατεύθυνση θέτει στερεότερες βάσεις για μια καλύτερη κοινωνία, αφού παροτρύνει τους πολίτες να διεκδικήσουν τα θεμελιώδη δικαιώματά τους, στην κατεύθυνση της δικαιοσύνης και της ελευθερίας. Από αυτή την άποψη αποτελεί μια βαθιά επαναστατική πράξη πολιτειότητας. «Τα κοινωνικά κινήματα διαμορφώνουν και εκφράζουν μια πρόθεση μεταβολής της υφιστάμενης κατάστασης προς μια συγκεκριμένη μελλοντική μορφή και, ταυτόχρονα, ενεργοποιούν την πρόθεση αυτή, μετατρέποντάς την σε δράση ή σε στάση με συγκεκριμένο περιεχόμενο και στόχο» και τελικά εμπεδώνουν στην κοινή γνώμη «την αποδοχή ενός ιδανικού προτύπου κοινωνικής οργάνωσης και λειτουργίας, που χρησιμεύει ταυτόχρονα ως στοιχείο προσανατολισμού της δράσης και ως μέτρο αξιολόγησης του παρόντος» (Τσαούση Δ., 1987:502) και την πίστη στη δυνατότητα του ανθρώπου να είναι ο δημιουργός του μέλλοντός του, μέσα από τη διαμόρφωση συλλογικής συνείδησης και ταυτότητας.

3.3 Συμπεράσματα

Η δημοσιονομική κρίση που αντιμετώπισε η Ελλάδα τα τελευταία οκτώ χρόνια οδήγησε σε διεύρυνση των ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων, σε μια δραματική επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης των ελληνικών νοικοκυριών και κυρίως καλλιέργησε ένα κλίμα φόβου και προσωπικής ματαίωσης που είναι ικανό να αποδυναμώσει οποιαδήποτε επιθυμία αντίδρασης. Η ενίσχυση των κοινωνικών ανισοτήτων και οι πολύ υψηλοί δείκτες υλικής αποστέρησης έθεσαν μεγάλα τμήματα του πληθυσμού στο περιθώριο και υπό τον κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού. Ομάδες που πριν από την κρίση ήταν οι λιγότερο προνομιούχες έχουν τώρα ακόμα μεγαλύτερη ανάγκη πρόσληψης υπηρεσιών κοινωνικού χαρακτήρα. Τα αίτια της εκδηλωθείσας κρίσης μπορούν να αναζητηθούν στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, στο διεφθαρμένο, αφερέγγυο (και ανεπίδεκτο) ελληνικό πολιτικό καθεστώς, στις παθογένειες της εσωτερικής οικονομίας ή στις οικονομικές αρχές του καπιταλισμού που άφησαν τον σπόρο τους στις σύγχρονες αξίες, οι οποίες πια τείνουν να ερμηνεύονται με όρους αγοράς. Οι πολίτες απαντώντας στα διαμορφούμενα αδιέξοδα οργανώθηκαν σε τυπικές

ή άτυπες συσσωματώσεις, δημιουργώντας δομές νέας μορφής, όπως τα συσσίτια, τα κοινωνικά παντοπωλεία, τις στέγες υποστηριζόμενης διαβίωσης, τα κοινωνικά φαρμακεία και φροντιστήρια, τα γραφεία διαμεσολάβησης κ.ά.. Στόχος η αρωγή και ενδυνάμωση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων, η ψυχοκοινωνική τους στήριξη, η ενσωμάτωσή τους στο κοινωνικό σύνολο και η αποφυγή κοινωνικού αποκλεισμού.

Παράλληλα οι νεοφυείς πρακτικές μπόλιασαν την κοινωνία με μια νέα κουλτούρα διακυβέρνησης και τελικά παρείχαν τη δυνατότητα εφαρμογής πρακτικών αυτορρύθμισης μετά το πρώτο ξάφνιασμα.

Το ερώτημα που αναφέρεται τώρα είναι αν τελικά η κρίση που βιώνουμε και η επικαιροποιημένη αλληλεγγύη μας δίδαξαν να ενεργούμε ως σύνολα, υποτάσσοντας το ατομικό στο συλλογικό, θέτοντας ένα κοινό όραμα και προτείνοντας μια νέα δυναμική μορφή πολιτειότητας ή όταν θα βγούμε από αυτήν θα διατηρήσουμε τον ίδιο μονήρη εγωιστικό εαυτό μας, που λειτουργεί σαν να ζούμε για πάντα;

Κεφάλαιο 4: Μελέτη Περίπτωσης – Ο Δήμος Π. Φαλήρου

Τυπικές μορφές εθελοντισμού «ΑΝΟΔΟΣ ΑΜΚΕ»

4.1 Παρουσίαση της δομής «ΑΝΟΔΟΣ ΑΜΚΕ»

Αν και διαχρονικά η Κοινωνική Πολιτική χαράσσεται σε εθνικό επίπεδο από το κεντρικό κράτος, το οποίο θεσμικά ασκεί και την εποπτεία, με μια up- bottom διαδικασία, σταδιακά η εφαρμογή της μετατοπίζεται σε τοπικό επίπεδο, με την αναβάθμιση των τοπικών θεσμών και την εκχώρηση πλήθους αρμοδιοτήτων στην Τοπική Αυτοδιοίκηση (Ν.3463/2006, Ν. 3852/2010) . Με δεδομένη τη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, στο σύνολο των παρεχόμενων κοινωνικών υπηρεσιών, κρίνεται ότι το «τοπικό κράτος» δύναται να υλοποιήσει αποτελεσματικότερα τις κοινωνικές παρεμβάσεις (χωρίς όμως την ανάλογη οικονομική ενίσχυση). Γνωρίζει τις ιδιομορφίες της τοπικής κοινωνίας και μπορεί να επιτύχει ευρεία κοινωνική συναίνεση-μέσω της διαβούλευσης- και συνεργασία, βρισκόμενο στο μέσο της απόστασης κράτους-πολίτη. Στόχος είναι η παροχή συνθηκών αξιοπρεπούς διαβίωσης στους έχοντες ανάγκη, η προστασία από τον κοινωνικό αποκλεισμό και τελικά η κοινωνική συνοχή. Διαχειριζόμενη την κρίση, η Τοπική Αυτοδιοίκηση καλείται να υιοθετήσει πρακτικές και να εφαρμόσει πρωτοβουλίες που δεν είναι παραδοσιακού τύπου. Ερευνά λοιπόν τη δυνατότητα διευρυμένων συνεργασιών με ιδιωτικούς φορείς και Μ.Κ.Ο., ώστε να αξιοποιήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους λιγοστούς διαθέσιμους ανθρώπινους και υλικούς πόρους.

Ο Δήμος Π. Φαλήρου απαντώντας στην πρόσκληση 49 «Δημιουργία Κοινωνικών Δομών για την καταπολέμηση της φτώχειας», η οποία χρηματοδοτείται από το ΕΣΠΑ και σε συνεργασία με την Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία «Άνοδο», που ήταν και ο δικαιούχος φορέας της δράσης, υλοποίησε το διάστημα 2014-2016 και το β' εξάμηνο του έτους 2017, 4 δράσεις στην κατεύθυνση της παροχής υπηρεσιών Κοινωνικής αλληλεγγύης. Οι δράσεις που πραγματοποιήθηκαν με τη σύμπραξη του Δήμου Δάφνης – Υμηττού αφορούσαν στην παροχή συσσιτίου και στη δημιουργία παντοπωλείου, τράπεζας χρόνου και γραφείου διαμεσολάβησης. Το κοινωνικό φαρμακείο λειτούργησε

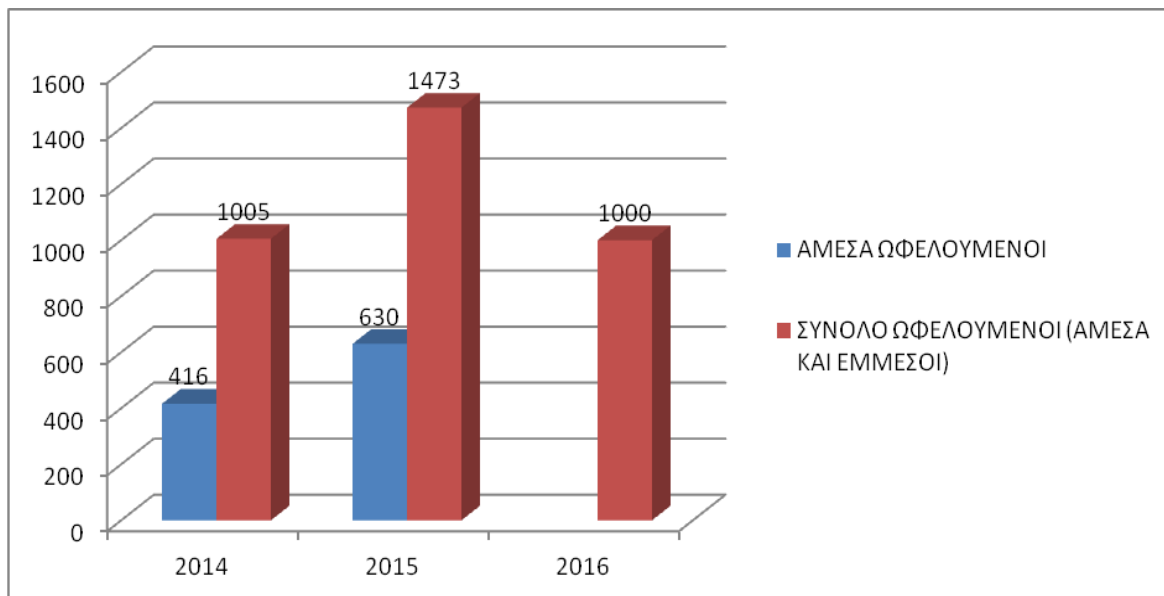
ως δομή μόνο από τον Δήμο Δάφνης- Υμηττού. Τα στατιστικά στοιχεία που θα χρησιμοποιηθούν αντλήθηκαν από την ΜΚΟ «ΑΝΟΔΟ».

4.1.1. Γραφείο Διαμεσολάβησης

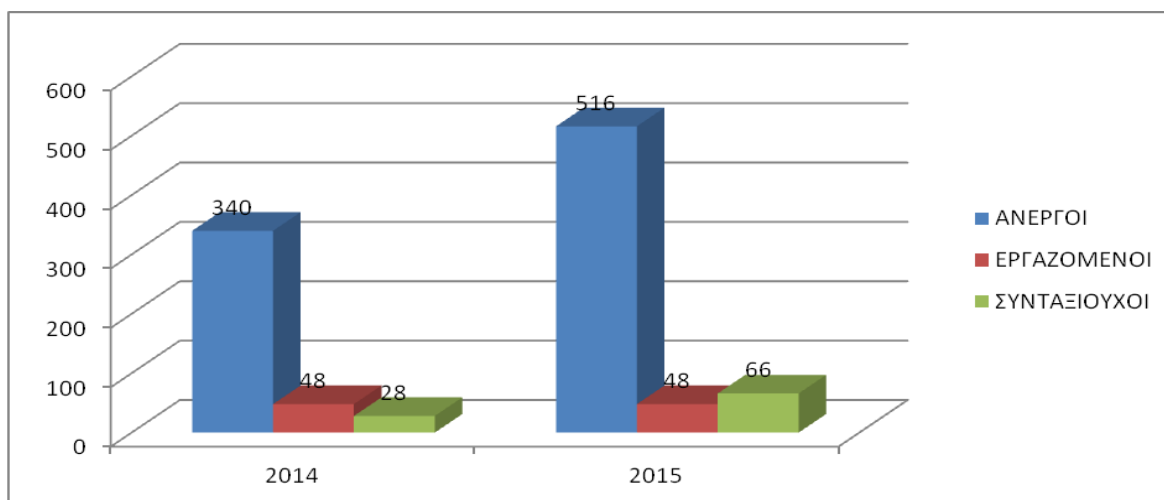
Το Γραφείο λειτουργεί από το Μάρτιο του 2014 στο χώρο των Δημοτικών Ιατρείων του Δήμου. (Τα γραφεία διαμεσολάβησης έχουν γίνει Κέντρα Κοινότητας βάσει του Ν. 4368/2016 με τις αυτές περίπου αρμοδιότητες). Αποτελεί τον χώρο υποδοχής των ωφελούμενων και δύναται να παράσχει πληροφόρηση σχετικά με τις υπηρεσίες που προσφέρουν οι κοινωνικές δομές του Δήμου. Διευκολύνει την επικοινωνία των ωφελούμενων με τους κρατικούς φορείς σε θέματα που αφορούν στην υγεία, την εργασία και την ασφάλισή τους και εκτιμώντας τις ιδιαίτερες ανάγκες τους, παραπέμπει τους απευθυνόμενους στο γραφείο στις αντίστοιχες δομές. Διασυνδέει εσωτερικά τις κοινωνικές δομές μεταξύ τους και με το Γραφείο Πρόνοιας και τις κοινωνικές υπηρεσίες του Δήμου. Με τον τρόπο αυτό αποπειράται να δημιουργηθεί ένα δίκτυο κοινωνικής προστασίας μέσω του οποίου να καλύπτονται οι ανάγκες των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού και να διευκολύνεται η επανένταξή τους στον κοινωνικό ιστό. Για αυτό το λόγο συνεργάζεται με δημόσιους οργανισμούς και ιδιωτικούς φορείς, εθελοντές, συλλόγους και εκπαιδευτικά ιδρύματα. Στοχεύει στην αντιμετώπιση του φαινομένου της φτώχειας και κινητοποιεί την τοπική κοινωνία προς αυτή την κατεύθυνση, στη βάση της ισότητας των πολιτών, μέσω εκδηλώσεων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης.

Στατιστικά στοιχεία

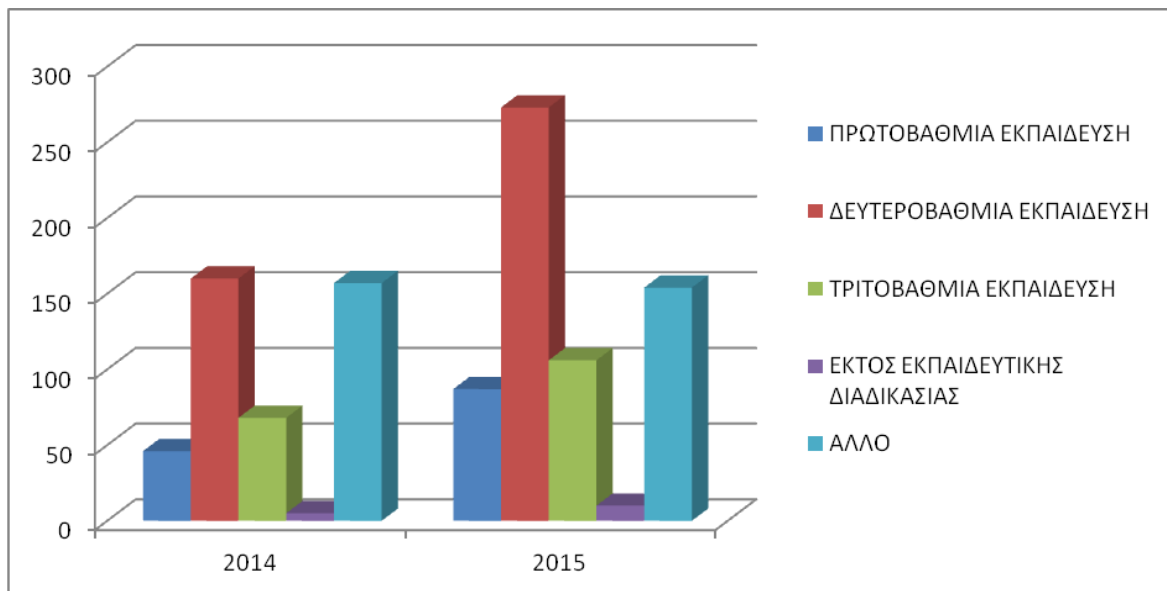
➤ Αριθμός ωφελούμενων

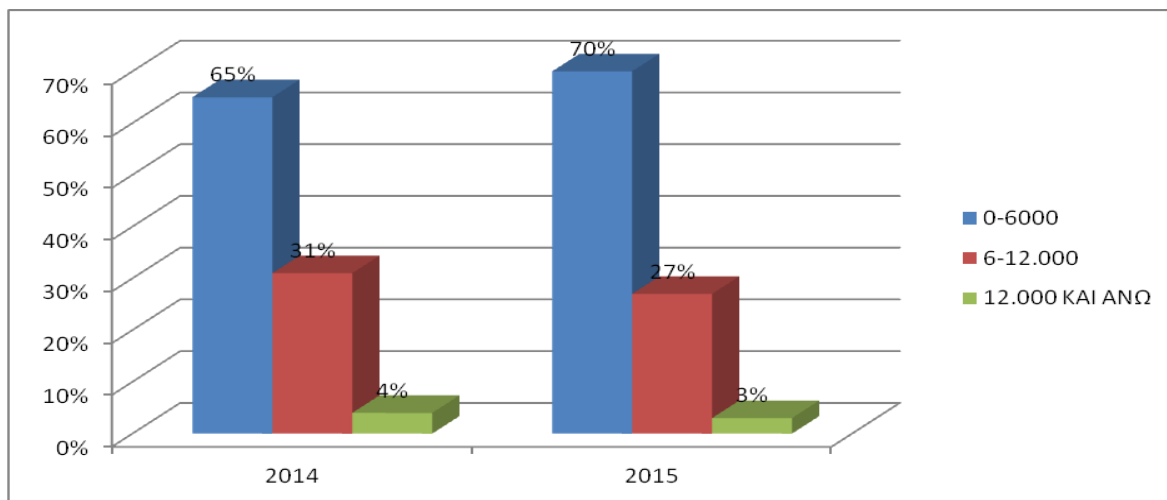
➤ Απασχόληση

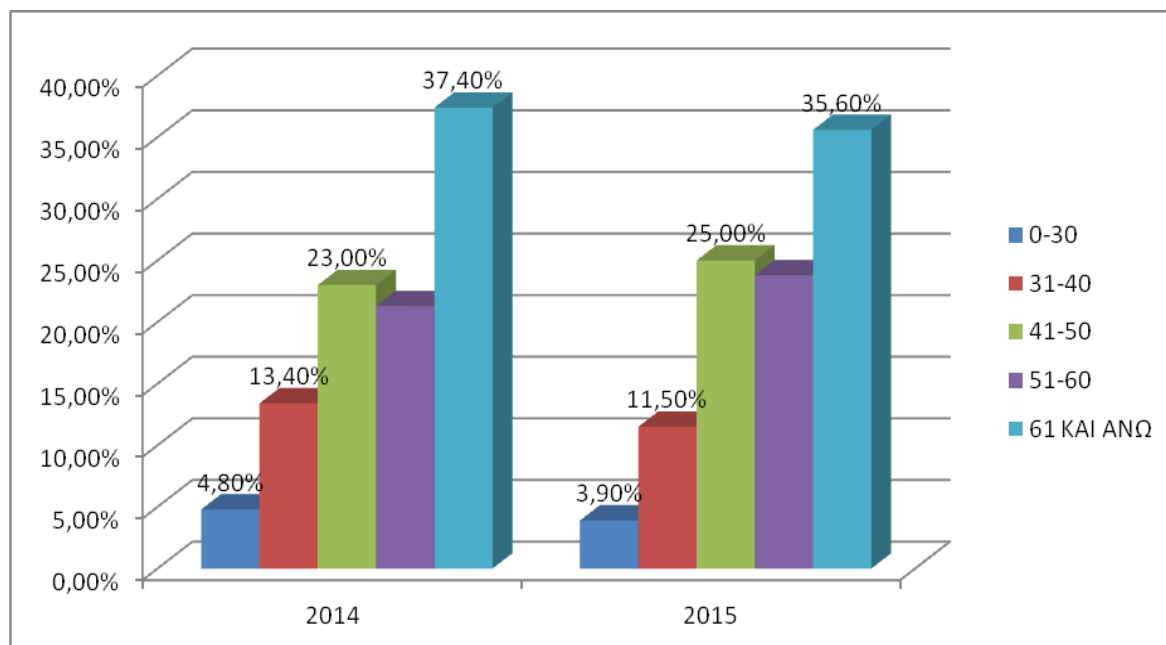
➤ Βαθμίδα εκπαίδευσης

➤ Συνολικό εισόδημα των άμεσα ωφελούμενων

➤ Ηλικία ωφελούμενων

Σημείωση: Το Γραφείο Διαμεσολάβησης του Δήμου ολοκλήρωσε τις εργασίες του τον Δεκέμβριο του 2016. Για το έτος 2016 δεν υπάρχουν αναλυτικά στατιστικά στοιχεία. Το Γραφείο λειτουργεί πλέον ως Κέντρο Κοινότητας.

Συμπεράσματα

Εξετάζοντας τα στατιστικά στοιχεία διαπιστώνουμε ότι «οι δικαιούχοι είναι κατά κύριο λόγο άνεργοι, άποροι, ανασφάλιστοι, συνταξιούχοι, με χαμηλό ετήσιο εισόδημα, πολύτεκνοι, προστατευόμενα μέλη, άστεγοι, διαζευγμένοι, χήροι και ορισμένοι ανήκουν σε μονογονεϊκές οικογένειες» (από τα στατιστικά στοιχεία της Ανόδου). Παρατηρούμε επίσης μια συνεχή αύξηση των δικαιούχων των κοινωνικών δομών (κυρίως στα έτη 2014-2015) καθώς όλο και περισσότεροι άνθρωποι αδυνατούν να καλύψουν τις βασικές ανάγκες διαβίωσής τους, οπότε και παρουσιάζεται αυξημένο το ενδιαφέρον τους να ενημερωθούν και να ενταχθούν στις κοινωνικές δομές των Δήμων. Το εισόδημα του μεγαλύτερου ποσοστού των ωφελούμενων κυμαίνεται από 0-6000€ και ενώ το 2014 αυτοί αποτελούσαν το 65% του πληθυσμού, το 2015 ανήλθε στο 70%. Η αμέσως επόμενη εισοδηματική κλίμακα το 2015 συρρικνώθηκε κατά 4% σε σχέση με το αμέσως προηγούμενο έτος, γεγονός που υποδηλώνει την κλιμάκωση της κρίσης και τη διεύρυνση

των πληθυσμιακών ομάδων που πλήττονται από αυτή. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ωφελουμένων είναι γυναίκες (αφού είναι οι κυρίως πληττόμενες από την ανεργία και βιώνουν μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας), ενώ οι άνεργοι- των οποίων το ποσοστό σταδιακά αυξάνεται με δεδομένη και την αύξηση της ανεργίας- είναι εύλογα η συντριπτική πλειοψηφία των απευθυνόμενων στο γραφείο. Για το ποσοστό των εργαζομένων που καταγράφεται δεν υπάρχει η δυνατότητα να γνωρίζουμε από τα στοιχεία αν η εργασία τους αφορά σε πλήρη απασχόληση ή σε άτυπες μορφές απασχόλησης, μερική ή προσωρινή απασχόληση. «Οι προοπτικές αυτών των ομάδων εργαζομένων είναι δυσοίωνες, αν λάβουμε υπόψη ότι τα φαινόμενα κατακερματισμού της αγοράς εργασίας έχουν αυξηθεί σημαντικά κατά τη διάρκεια της κρίσης λόγω τόσο νέας νομοθεσίας όσο και της συνεχιζόμενης επιδείνωσης της ελληνικής οικονομίας» (Κατσίκας, Καρακίτσιος, Φιλίνης, Πετραλιάς, 2014:59).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το 2015 το ποσοστό των πτυχιούχων που απευθύνθηκαν στο γραφείο είναι μεγαλύτερο από αυτό του 2014 (και σε αναλογία με τον συνολικό αριθμό αυτών που προστέθηκαν στο 2015), απότοκο της διεύρυνση της κρίσης, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό στο σύνολο των υπό εξέταση ετών αφορά στους έχοντες τίτλο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αναφορικά με την ηλικία, από τις καταγραφές των τελευταίων μηνών του 2016, παρατηρήθηκε ότι έχει αυξηθεί αισθητά ο αριθμός των νεαρών ατόμων που επιθυμούν να ενταχθούν στις κοινωνικές δομές σε σχέση με τις προηγούμενες χρονιές κατά τις οποίες οι δικαιούχοι ήταν κυρίως άτομα μέσης ηλικίας και άνω. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι οι πληθυσμιακές αυτές ομάδες απευθύνονται στο Γραφείο, για πληροφορίες τις οποίες θα μπορούσαν μόνες τους να πάρουν διαδικτυακά. Η πλειονότητα φυσικά αφορά σε ηλικίες άνω των 61 ετών, αφού αυτές οι πληθυσμιακές ομάδες δεν έχουν εξοικειωθεί με την τεχνολογία ώστε να έχουν αυτόνομη πρόσβαση σε διαδικτυακές σελίδες δημοσίων φορέων. Αντίστοιχη αύξηση παρατηρήθηκε και στις μονογονεϊκές οικογένειες.

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η δομή τερμάτισε την λειτουργία της τον Δεκέμβριο του 2016, ενώ για τον ίδιο σκοπό, με το Ν. 4368/2016 δημιουργήθηκαν και λειτουργούν τα Κέντρα Κοινότητας.

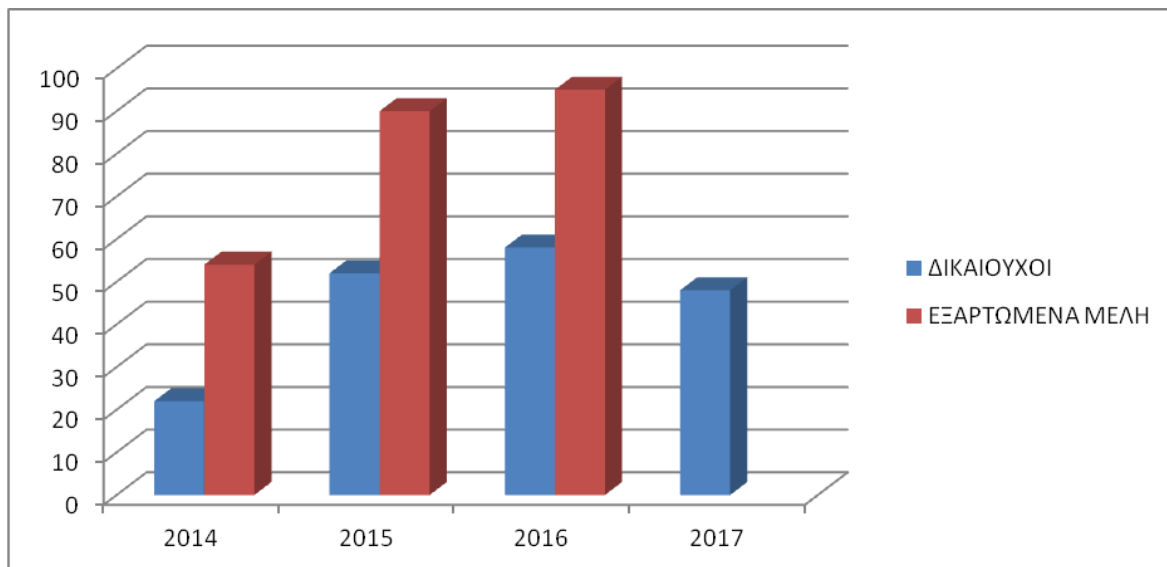
4.1.2. Κοινωνικό Συσσίτιο

Το Κοινωνικό Συσσίτιο ξεκίνησε να λειτουργεί στο Δήμο τον Απρίλιο του 2013. Η κουζίνα του στεγάζεται στους χώρους του Δημοτικού Αθλητικού Κέντρου (στην Μαρίνα Φλοίσβου) και λειτουργεί από Δευτέρα έως Κυριακή και τις ώρες 7:00 έως 15:00. Παρέχει καθημερινά δωρεάν γεύματα στο χώρο της Δομής, σε επιλεγμένα σημεία του Δήμου και όταν κρίνεται απαραίτητο πραγματοποιεί και διανομές κατ'οίκον και προετοιμάζει ειδικά γεύματα. Οι δομές παροχής συσσιτίου δημιουργήθηκαν προκειμένου να καλύψουν τη βασική ανάγκη της τροφής, για άτομα και οικογένειες που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας. Καλούνται να απαντήσουν σε μια ανάγκη που τείνει να διογκώνεται καθώς σύμφωνα με μελέτη του Ιδρύματος «Σταύρος Νιάρχος» που δημοσιεύτηκε το 2014 «σε 88 σχολεία της χώρας, το 29,32% των μαθητών δηλώνουν επισιτιστική ανασφάλεια και πείνα, ενώ αντιστοίχως και τα Παιδικά χωριά SOS καταγράφουν αύξηση κατά 120% στα περιστατικά οικογενειών που λαμβάνουν βοήθεια σίτισης». (Πουλόπουλος, 2014:57).

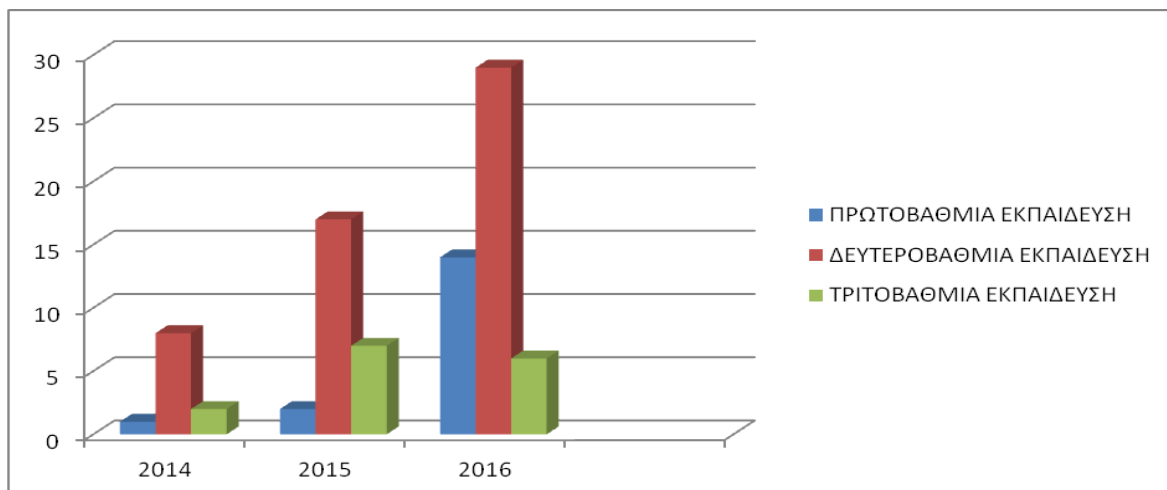
Παράλληλα στον χώρο παρέχονται και Υπηρεσίες Ψυχοκοινωνικής Υποστήριξης και Πληροφόρησης (καθώς η δομή απασχολεί και έναν διοικητικό υπάλληλο και έναν κοινωνικό λειτουργό), με στόχο την ενδυνάμωση και την κοινωνική ενσωμάτωση των ωφελούμενων. Το Κοινωνικό Συσσίτιο συνεργάζεται επιπλέον με φορείς- ιδιώτες και σωματεία- οι οποίοι βοηθούν τη δομή με τη δωρεά τροφίμων και την πραγματοποίηση εκδηλώσεων με στόχο τη συλλογή τροφίμων, ενώ για την εξασφάλιση σταθερής τροφοδότησης έχουν συναφθεί συνεργασίες με τοπικές επιχειρήσεις. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το γεγονός ότι ομάδα εθελοντών επισκέπτεται στο τέλος της ημέρας εστιατόρια, ζαχαροπλαστεία και φούρνους προκειμένου να συλλέξει τις ποσότητες εκείνες που δεν είναι προς πώληση την επόμενη μέρα.

Στατιστικά στοιχεία

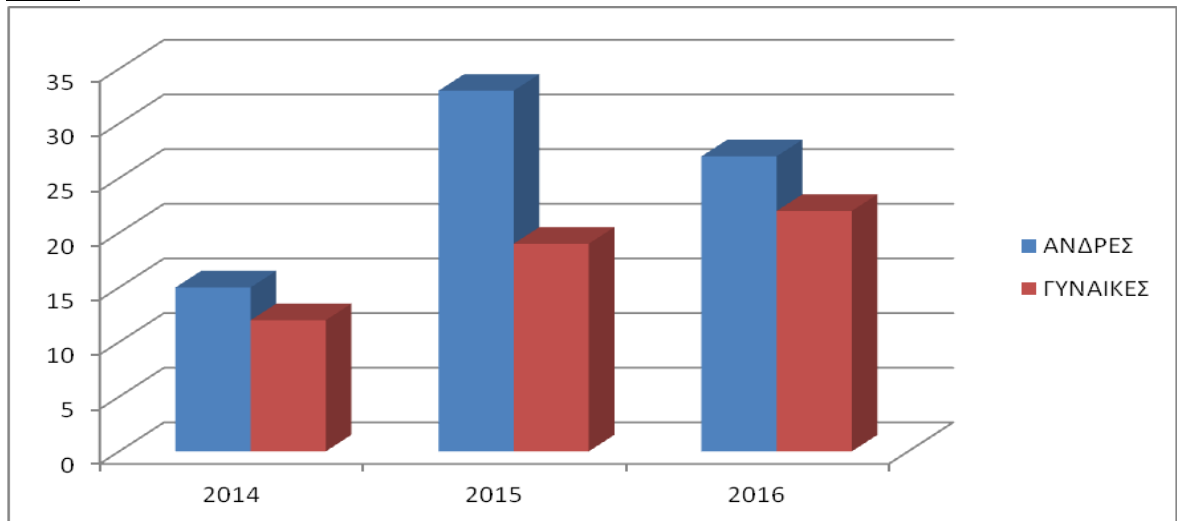
➤ Αριθμός ωφελούμενων

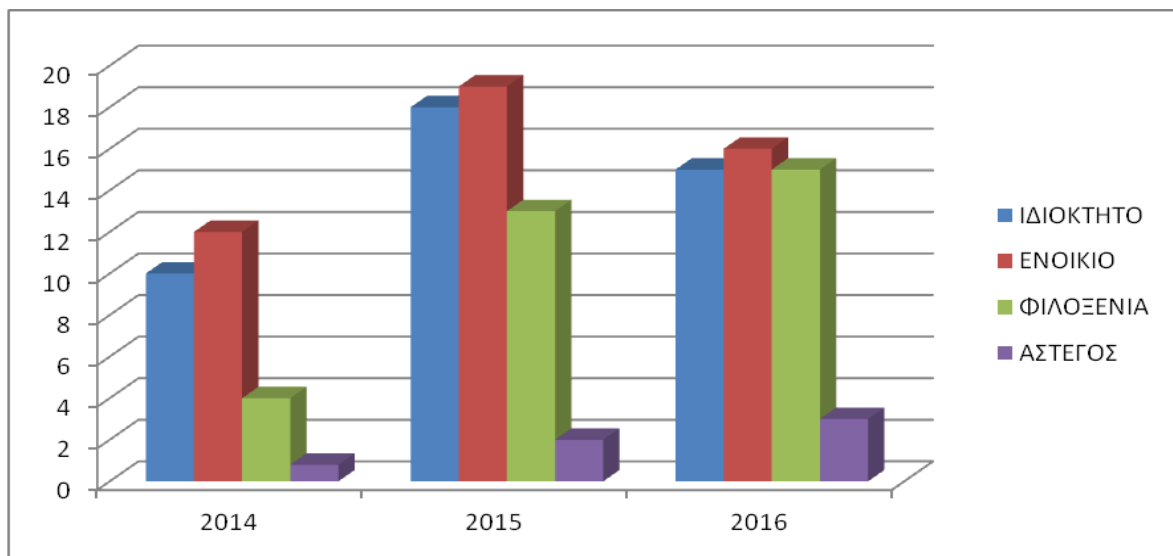
➤ Βαθμίδα εκπαίδευσης

➤ Φύλο

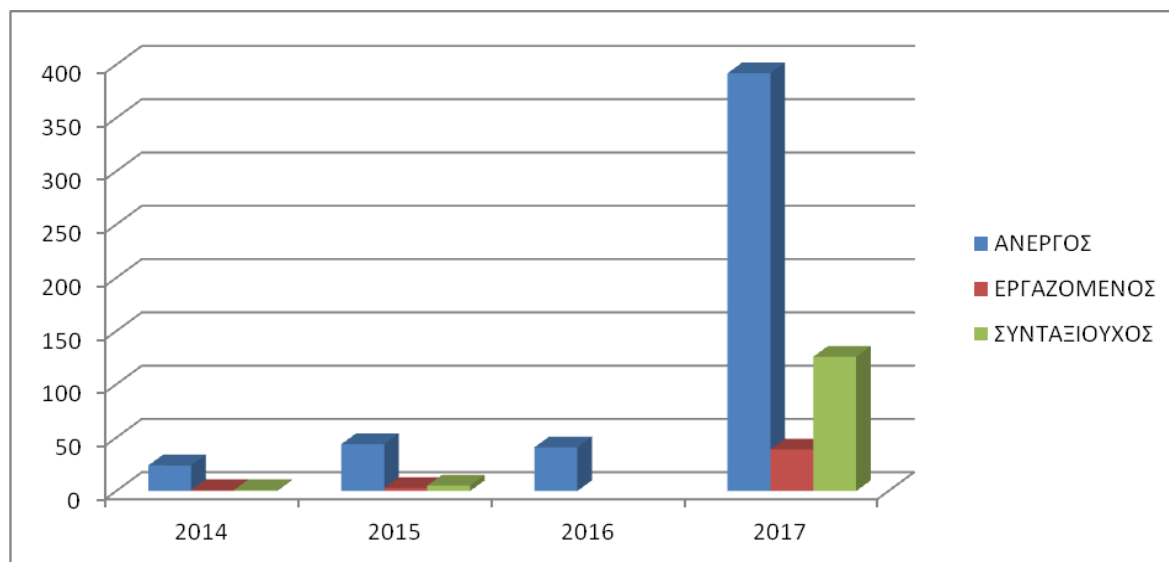

➤ Στέγαση

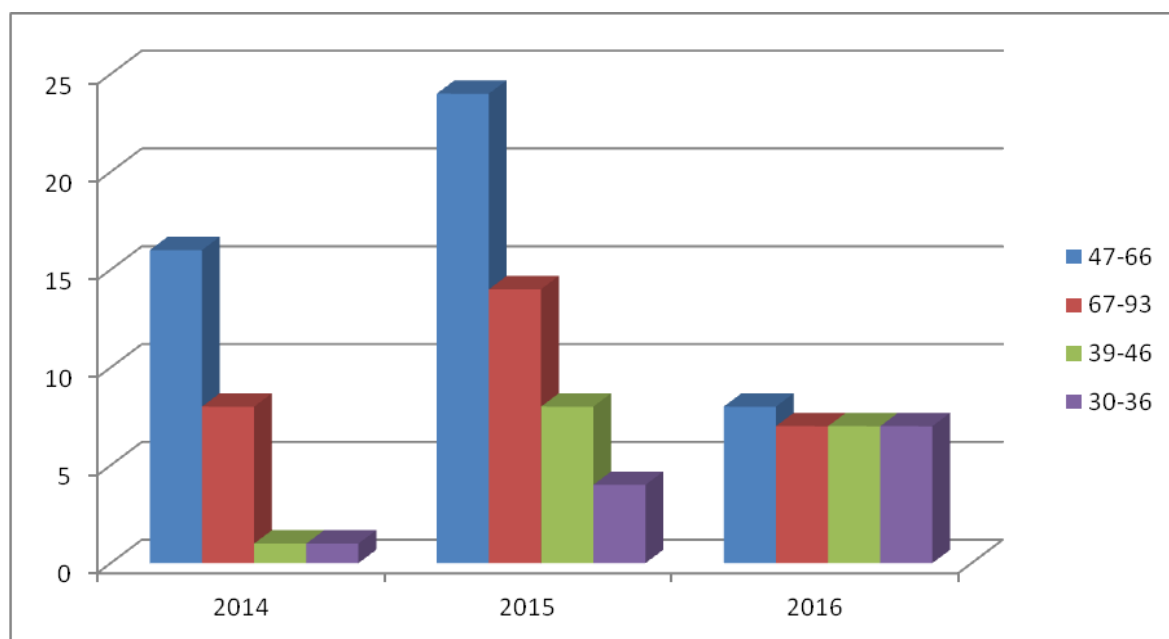

➤ Απασχόληση

➤ Ηλικία

Σημείωση : Το 2017 η Δομή λειτούργησε την περίοδο: Ιούνιος- Δεκέμβριος. Το πρώτο εξάμηνο του έτους αναφοράς η δομή δεν λειτουργούσε, για λόγους που αφορούσαν σε κρατικές πολιτικές. Τα προσφερόμενα γεύματα στο εξάμηνο αναφοράς ανέρχονται στα 10.924.

Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού

Η δομή παρέχει επίσης υποστηρικτικές και συμβουλευτικές υπηρεσίες μέσω της απασχόλησης κοινωνικού λειτουργού. Αυτός είναι υπεύθυνος σε πρώτο στάδιο να διεξάγει την απαραίτητη κοινωνική έρευνα που αφορά στον αιτούντα την παροχή, να διαπιστώσει τις ουσιαστικές του ανάγκες, να τον παραπέμψει σε άλλες υπηρεσίες που πιθανόν να χρειάζεται και να συνδράμει στην συναισθηματική του ενδυνάμωση. Οι οικονομικές ανάγκες τις περισσότερες φορές δεν είναι οι μόνες και κάποιες φορές ούτε οι σημαντικότερες αφού είναι δεδομένη η «συμβολική κατάρρευση που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι σε συνθήκες ανεργίας/απότομης μείωσης του εισοδήματός τους και η συμβολή της εν λόγω κατάρρευσης στην αύξηση του κινδύνου εμφάνισης ψυχικών διαταραχών, με αναφορά σε στοιχεία της Γραμμής Βοήθειας για την Κατάθλιψη. Είναι αξιοσημείωτο ότι από ερευνητικές προσεγγίσεις της οικονομικής κρίσης στη βάση ανάλυσης των μετατραυματικών διαταραχών εκτιμάται πως το 50% περίπου του πληθυσμού, σύμφωνα με διεθνείς έρευνες, εκδηλώνουν συμπτώματα, όπως διαταραχές ύπνου, ευερεθιστότητα, επιθετικότητα, ανασφάλεια, και έλλειψη εμπιστοσύνης προς άτομα και θεσμούς» (Παπαϊωάννου Α., Μπεργιαννάκη Ι.Δ., 2016, 33(6):741). Ο κοινωνικός λειτουργός διατηρεί την επαφή του με τους ωφελούμενους μέσα από 2-4 συνεδρίες μηνιαίας, με στόχο την δυνατότητα ενσωμάτωσης, την ψυχοκοινωνική και την ηθική του υποστήριξη. Κοινωνικός λειτουργός απασχολείται και στις πέντε δομές.

Συμπεράσματα

Εξετάζοντας τα στατιστικά στοιχεία διαπιστώνουμε ότι οι δικαιούχοι της δομής είναι κυρίως άτομα σε κατάσταση φτώχειας ή απειλούμενα από φτώχεια με εξαιρετικά χαμηλό εισόδημα (ή σε κάποιες περιπτώσεις και χωρίς καθόλου εισόδημα). Το δηλωθέν εισόδημα κυμαίνεται από 0-6.000,00€. Σε αυτά προστίθενται άτομα με αναπηρία, πρώην χρήστες ουσιών και άστεγοι (άτομα που και πριν την κρίση βίωναν τον κοινωνικό αποκλεισμό). Ο αριθμός των ωφελούμενων έχει αυξητικές τάσεις καθώς η οικονομική κρίση βιώνεται ήδη σε μεγάλη διάρκεια και παρατηρείται μεγέθυνση της φτώχειας. Το

2016 ο αριθμός των άνεργων ωφελούμενων είναι αυξημένος σε σχέση με τις προηγούμενες χρονιές, εύλογο απότοκο της αυξημένης ανεργίας, το ίδιο και αυτός των αστέγων. Η κοινωνική πρόνοια για τους άνεργους είναι πρακτικά ανύπαρκτη καθώς «είναι χαρακτηριστικό ότι, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ και του ΟΑΕΔ (για τον αριθμό των άνεργων και τον αριθμό των επιδοτούμενων άνεργων αντίστοιχα), το μέσο ποσοστό κάλυψης των άνεργων διαμορφώθηκε σε 11,9% το ενδεκάμηνο Ιανουαρίου-Νοεμβρίου 2017 (από 35,1% το σύνολο του 2010)». ⁴

Στο φύλο δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες διαφορές ως προς τον αριθμό στα διάφορα έτη (με σαφές αριθμητικό προβάδισμα των ανδρών). Δεν υπάρχουν στοιχεία ώστε να μπορέσουμε να ξέρουμε πόσες ακόμα γυναίκες είναι στο σύνολο των εξαρτώμενων μελών. Εκείνο που προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση είναι ο ιδιαίτερα αυξημένος αριθμός το 2016 των ωφελούμενων που έχουν ολοκληρώσει την μέση εκπαίδευση ή είναι πτυχιούχοι, γεγονός που πιθανόν ερμηνεύεται από την προσφορά ανειδίκευτης και άρα πολύ φθηνής εργασίας. Αντίστροφη ανάγνωση της διαπίστωσης ότι η εκπαίδευση παίζει ρόλο στην εισοδηματική διαστρωμάτωση. Οι ηλικίες που κυρίως πλήττονται είναι από 47-66 και αμέσως μετά οι μεγαλύτερες ηλικίες, με δεδομένη τη δυσκολία εύρεσης εργασίας στο ηλικιακό αυτό εύρος και την αναποτελεσματικότητα των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Όσον αφορά στην οικογενειακή κατάσταση των ωφελούμενων του κοινωνικού συσσιτίου τα στατιστικά εμφανίζουν διαχρονικά μια σταθερότητα καθώς η πλειοψηφία τους είναι άγαμοι χωρίς παιδιά, κάτι που εύκολα μπορεί να ερμηνευτεί αν σκεφτούμε το ρόλο της οικογενείας στη στήριξη όσων έχουν ανάγκη. Η οικογενειακή αλληλεγγύη στην χώρα μας (αλλά και στο σύνολο του Νότου), που αφορά σε ένα ευρύτερο συγγενικό κύκλο, διέπεται από την αρχή της επικουρικότητας και υποκαθιστά το κράτος, το οποίο στην καλύτερη περίπτωση δρα συμπληρωματικά –η κοινωνική πρόνοια βέβαια θα έπρεπε να είναι πρωταρχική ευθύνη του κράτους. Αυτό δύναται να λειτουργήσει και αντίστροφα αφού η οικογένεια αποτελεί

⁴ <https://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/ekthdkth2017.pdf>

τον κινητήριο μοχλό – το έναυσμα- για τη δημιουργία ενός σταθερού πλαισίου διαβίωσης, που επιτρέπει (αλλά και επιβάλλει) στο άτομο να αναπτυχθεί.

Ως προς τη στέγαση, ενώ φαίνεται εύλογο η πλειοψηφία των ωφελουμένων να διαμένει στο ενοίκιο, εντύπωση προκαλεί ότι η αμέσως επόμενη κατηγορία είναι αυτών που κατέχουν ιδιόκτητη οικία (η απόκτηση ενός σπιτιού για τους Έλληνες ήταν διαχρονικά κυρίαρχη αξία και επένδυση κατά προτεραιότητα). Η ομάδα των φιλοξενούμενων που έπεται, πιθανότατα απολαμβάνει την αλληλεγγύη της οικογένειας.

Δεν μπορεί επίσης να μην σημειωθεί το γεγονός ότι η δομή σταμάτησε να λειτουργεί το ά εξάμηνο του 2017 και αυτό να μην χρεωθεί στην αδυναμία του κράτους να εφαρμόσει ένα σταθερό και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό παροχή υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας. Άλλωστε «η χρονική συνέχεια των παρεχόμενων κοινωνικών υπηρεσιών αποτελεί ένα από τα μεγάλα ζητούμενα προκειμένου να υπάρξει ένα σταθερό δίκτυο ασφάλειας των ανθρώπων που βρίσκονται σε ανάγκη. Η εμπειρία των μέχρι σήμερα κοινωνικών προγραμμάτων τόσο από την τοπική αυτοδιοίκηση όσο και από ΜΚΟ είναι ενδεικτική των προβλημάτων βιωσιμότητας που αυτές αντιμετωπίζουν, λόγω επισφαλούς χρηματοδότησης και θεσμικών αλλαγών/εμποδίων». (Μπουρίκος, Σωτηρόπουλος, 2014 :39).

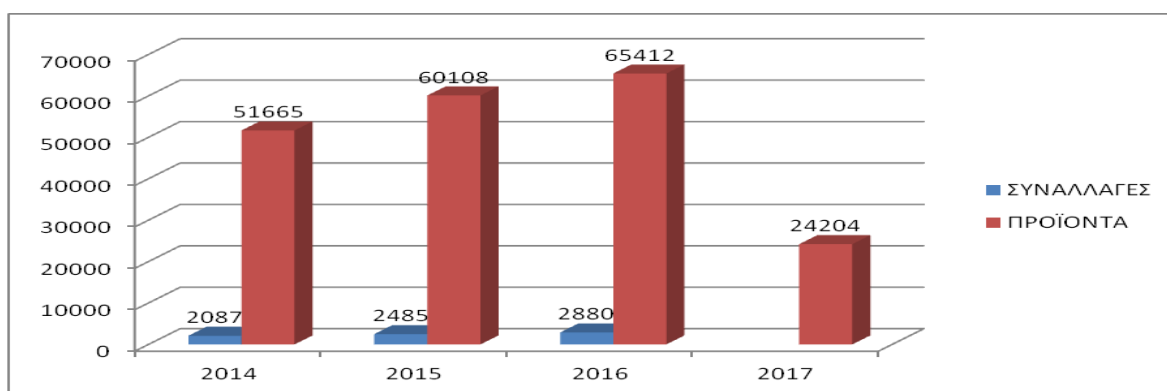
4.1.3. Κοινωνικό Παντοπωλείο

Το Κοινωνικό Παντοπωλείο (στεγάζεται στην Λεωφόρο Αγ. Βαρβάρας 24) διαθέτει χωρίς αντίτιμο τα απαραίτητα είδη διατροφής μια φορά το μήνα για διάστημα έξι μηνών, σε οικονομικά αδύναμες οικογένειες που είναι δημότες ή κάτοικοι του Δήμου. Παρέχει τυποποιημένα τρόφιμα και κατεψυγμένα προϊόντα, είδη ατομικής υγιεινής και καθαριότητας, είδη βρεφάνπτυξης, ένδυσης και υπόδησης, εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό υλικό. Στόχος είναι η παροχή βασικών ειδών διατροφής για την κάλυψη των βασικών αναγκών των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, η ανάπτυξη βασικών ατομικών δεξιοτήτων και η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Εξυπηρετεί κυρίως οικογένειες ανέργων με πολύ χαμηλό ή και μηδενικό εισόδημα, οικογένειες με ανήλικα τέκνα, μονογονεϊκές, μοναχικά άτομα, συνταξιούχους και άστεγους και σε μικρότερο

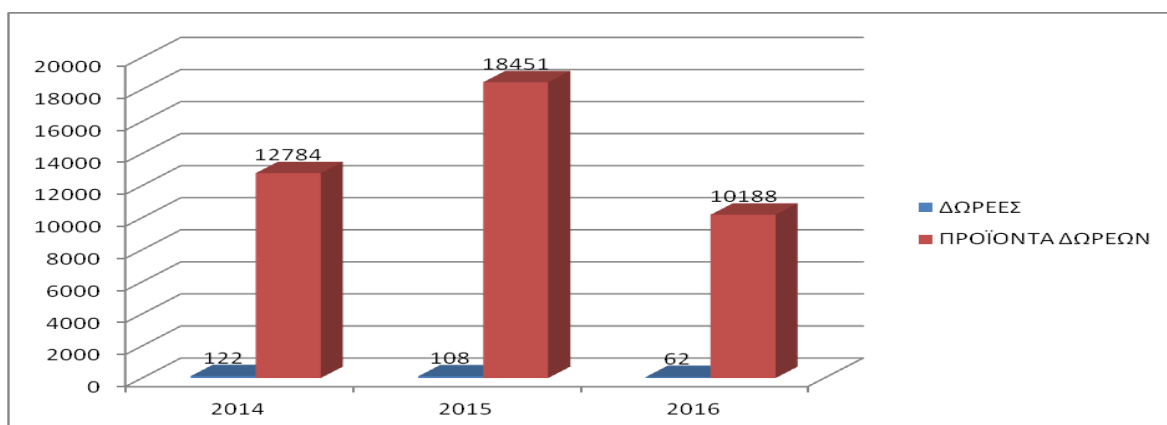
ποσοστό πολύτεκνες οικογένειες. Στην τροφοδότηση του Κοινωνικού Παντοπωλείου συνεισέφεραν με χορηγίες σχολεία, φορείς, ιδιώτες, επιχειρήσεις και σωματεία (από τα στοιχεία της Ανόδου).

Στατιστικά στοιχεία

➤ Συναλλαγές – προϊόντα

➤ Δωρεές-προϊόντα δωρεών

Συμπεράσματα

Το κοινωνικό παντοπωλείο αφορά στη στοχευμένη παροχή αγαθών σε άτομα που ζουν σε συνθήκες φτώχειας, κινδυνεύουν από το φάσμα της φτώχειας, βιώνουν κοινωνικό αποκλεισμό και αντιμετωπίζουν επισιτιστική ανασφάλεια. Από τα στατιστικά στοιχεία παρατηρούμε ότι ενώ οι δωρεές εμφανίζονται το 2015 μειωμένες κατά 10%, τα προϊόντα αυξήθηκαν περίπου 45%. Άρα η εθελοντική προσφορά εμφανίζεται μειούμενη

αλλά η δυναμική των εθελοντών αυξημένη. Όσοι ακόμα μπορούν να προσφέρουν, το κάνουν και μάλιστα με μεγαλύτερη ένταση. Το 2016 οι δωρεές μειώθηκαν περαιτέρω κατά 42%, ενώ τα προϊόντα κατά 45%. Η πολύ μεγάλη μείωση που εμφανίζεται στις δωρεές και στα προϊόντα από το 2014 έως 2016 θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως σταδιακή αδυναμία όλο και μεγαλύτερων πληθυσμιακών ομάδων να προσφέρουν, λόγω της έκτασης, της κλιμάκωσης αλλά και της διάρκειας της οικονομικής κρίσης και της μεγέθυνσης της φτώχειας. Όλο και περισσότερες πληθυσμιακές ομάδες που αντιμετώπιζαν χαμηλό κίνδυνο φτώχειας φαίνονται τώρα να κινδυνεύουν ή ακόμα και να διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας. Στον αντίποδα η ανάγκη σταθερής υποστήριξης των ατόμων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και ο αριθμός των ωφελούμενων παρουσιάζουν ανοδικές τάσεις. Ακριβώς όμως αυτή η αλματώδης και απρόβλεπτη αύξηση των κοινωνικών αναγκών καθιστά σχεδόν αδύνατο έναν μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, με δεδομένη και την μειούμενη δημόσια χρηματοδότηση.

4.1.4. Τράπεζα Χρόνου

Η Τράπεζα Χρόνου αποτελεί ένα άτυπο δίκτυο πολιτών που ανταλλάσσουν μεταξύ τους υπηρεσίες και προϊόντα που δεν στηρίζονται στο χρήμα αλλά στο χρόνο και με μοναδικό μέσο συναλλαγής την Τοπική Εναλλακτική Μονάδα. Μέσω των αχρήματων συναλλαγών δίνεται οι δυνατότητα στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού (αλλά όχι μόνο σε αυτές) να καλύψουν κάποιες βασικές καθημερινές τους ανάγκες (διαφορετικές από αυτές που καλύπτονται με τις προηγούμενες δομές). Παράλληλα ενισχύεται η σημασία των διαπροσωπικών σχέσεων στο πλαίσιο ενός κοινωνικού συνόλου και προωθούνται μορφές αυτοοργάνωσης. Η βασική διαφορά του δικτύου σε σχέση με τα ανωτέρω αναφερόμενα έγκειται στο γεγονός ότι δεν στηρίζεται στην εθελοντική προσφορά και έμμεσα απορρίπτει την έννοια του εθελοντισμού, για αυτό και δεν υπάρχουν περιοριστικές προϋποθέσεις για την ένταξη κάποιου ενδιαφερόμενου στο πρόγραμμα. Στηρίζεται στην διαδικασία ανταλλαγής και σε αντίθεση με την εθελοντική προσφορά δεν διαιωνίζει μια ασύμμετρη σχέση αλλά προάγει σχέσεις ισοτιμίας. Υπό αυτή την έννοια ανάγεται περισσότερο από τα προηγούμενα δίκτυα στη σφαίρα της κοινωνίας

των πολιτών και δύναται καλύτερα από αυτά να αναστρέψει τον κοινωνικό αποκλεισμό, αφού ο συμμετέχων (και όχι μόνο ωφελούμενος) μέσω της ανταλλαγής υπηρεσιών νιώθει (και είναι) χρήσιμος και ικανός να χρησιμοποιεί τις γνώσεις και τις δεξιότητές του. Η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων στο δίκτυο είναι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, κάτι που εξηγείται αν σκεφτούμε τον πρωτότυπο χαρακτήρα της δομής και γυναίκες με δεδομένο ότι αυτές πλήττονται περισσότερο από την ανεργία (συνεκτιμώντας όμως και την δοτικότητα της φύσης τους).

4.2 Σύνοψη

Στο Δήμο Π. Φαλήρου λειτουργούν Κοινωνικές Δομές Αντιμέτωσης της φτώχειας που δημιουργήθηκαν σε σύμπραξη με τον δήμο Δάφνης- Υμηττού και με δικαιούχο φορέα την ΑμΚΕ «Άνοδος», στην κατεύθυνση της άσκησης κοινωνικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο με την αξιοποίηση ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων. Σκοπός του προγράμματος είναι η ικανοποίηση βασικών αναγκών ευπαθών ομάδων που επλήγησαν από την κρίση και η αντιμετώπιση του φαινομένου της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης χωρικής ενότητας. Στο Δήμο Παλαιού Φαλήρου λειτουργούν συνολικά τέσσερις δομές : Γραφείο Διαμεσολάβησης, Κοινωνικό Παντοπωλείο, Κοινωνικό συσσίτιο και Τράπεζα χρόνου. Οι δικαιούχοι των δομών είναι κυρίως άνεργοι, άποροι ή άνθρωποι με πολύ χαμηλό εισόδημα που διαβιούν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας ή αντιμετωπίζουν σοβαρό κίνδυνο να περιέλθουν σε κατάσταση φτώχειας, συνταξιούχοι, μονογονεϊκές οικογένειες, άτομα με αναπηρία, πρώην χρήστες ουσιών, άστεγοι. Ηλικιακά εντάσσονται στο φάσμα των 47-66 και στην πλειοψηφία τους είναι κάτοχοι τίτλου Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι περισσότεροι από αυτούς τείνουν να εντάσσονται σε όλες τις δομές ή να κάνουν χρήση και άλλων κοινωνικών παροχών που εξασφαλίζει ο Δήμος, ενώ λίγες περιπτώσεις αφορούν σε ανθρώπους που αιτούνται μιας μεμονωμένης παροχής (εκτός ίσως από τους εντασσόμενους στην τράπεζα χρόνου). Όμως ελλοχεύει ο κίνδυνος «η παροχή επιδομάτων να οδηγήσει σε παγίδα φτώχειας υπό την έννοια ότι μπορεί να λειτουργήσει ως αντικίνητρο για την απασχόληση ακόμα και αν πρόκειται για ευέλικτη.

Ενώ δύναται να οδηγήσει και σε στρέβλωση της ατομικής συμπεριφοράς (πχ. απόκρυψη εισοδημάτων)» (τριμηνιαία έκθεση Οκτωβρίου-Δεκεμβρίου 2017).⁵ Ο αριθμός των αιτούντων ένταξης στις δομές παρουσιάζει ξεκάθαρα αυξητική τάση, αναμενόμενο απότοκο της διεύρυνσης της φτώχειας και της περαιτέρω συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους. Από τα στατιστικά στοιχεία προκύπτει εναργέστατα η δυναμική της διευρυμένης οικογενειακής αλληλεγγύης που συνεχίζει να λειτουργεί υποστηρικτικά για το άτομο και τείνει να απορροφά -στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό- την κρατική αναποτελεσματικότητα στην παροχή υπηρεσιών κοινωνικού περιεχομένου. Στην ίδια κατεύθυνση η κινηματική δράση των εθελοντών, που λειτουργεί υποστηρικτικά στις υπάρχουσες δομές, προάγει την κοινωνική συνοχή και αμβλύνει τα αισθήματα αβεβαιότητας, την ίδια στιγμή που «συγκαλύπτει» την κρατική ανικανότητα.

Η παροχή, επίσης, ψυχολογικής υποστήριξης είναι πολύ σημαντική καθώς αναφέρεται σε ανάγκες με συναισθηματικό υπόβαθρο και δρα συμβουλευτικά και υποστηρικτικά σε ανθρώπους που νιώθουν να «χρεώνονται» αποκλειστικά το βάρος της κατάστασής τους. Ανθρώπους που μαζί με την οικονομική τους θέση νιώθουν ότι χάνουν και την αξιοπρέπεια, την κοινωνική τους υπόσταση. Υπό την αυτή συνθήκη πολύ σημαντικά είναι και τα οφέλη που δεν είναι εμφανή σε μια πρώτη ανάγνωση. Όπως, η ανάπτυξη ενός δικτύου αναφοράς και στήριξης, η δημιουργία σχέσεων στη βάση της συμμετρίας, η προαγωγή συστημάτων αυτοοργάνωσης, η επανάκτηση της αυτοεκτίμησης, η εδραίωση ενός αισθήματος ασφάλειας, η στοιχειώδης κοινωνική αναδιοργάνωση.

Το πρόγραμμα διεκόπη το πρώτο εξάμηνο του 2017 και επαναλειτούργησε με δύο μόνο δομές (κοινωνικό παντοπωλείο και κοινωνικό συσσίτιο), και μόνο τέσσερις υπαλλήλους, στο πλαίσιο του ΠΕΠ Αττικής, με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση και τριετή διάρκεια, γεγονός που καταδεικνύει την έλλειψη σταθερής, συνεπούς και συνεχούς χρηματοδότησης.

---

⁵ <http://www.pbo.gr/el-gr/>

Κεφάλαιο 5 : Προς μια κοινωνία πολιτών ;

5.1 Κριτική αποτίμηση – συμπεράσματα

Παρά τη συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, η επίσημη πολιτεία συνεχίζει και έχει πολύ σημαντικό ρόλο στην άσκηση αλλά και το σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής, μέσω της ρύθμισης των κοινωνικών μεταβιβάσεων, της νομοθέτησης του ασφαλιστικού συστήματος, των πολιτικών για την καταπολέμηση της ανεργίας και την παροχή επιδομάτων. Σε ένα περιβάλλον όμως που είναι ασταθές (τόσο οικονομικά όσο και πολιτικά), με πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας και κοινωνικού αποκλεισμού και πενιχρή ανάπτυξη, η άσκηση μιας δίκαιης και αποτελεσματικής κοινωνικής πολιτικής καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής (ακόμα και στην περίπτωση που αναγνωρίσουμε καλή θέληση στους διαμορφούντες πολιτική). Σε αυτό θα πρέπει επίσης να προστεθεί το πολύ μικρό μέγεθος των κοινωνικών δαπανών στο πλαίσιο της δημοσιονομικής πειθαρχίας και η αναποτελεσματική στόχευσή τους προς αυτούς που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη. Απότοκο αυτών, η αναποτελεσματικότητα του συστήματος κοινωνικής προστασίας για την καταπολέμηση της φτώχειας, η αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων, η εργασιακή και οικονομική ανασφάλεια και η χρεοκοπία των εθνικών συστημάτων υγείας και ασφάλισης. Παρόλα αυτά «το βοήθημα ανεργίας στους αυτοαπασχολούμενους που δεν υπήρχε καν και η διεύρυνση της επιλεξιμότητας της ενίσχυσης των ανέργων είναι στη σωστή κατεύθυνση. Το διάφορα προγράμματα ανθρωπιστικής και κοινωνικής κρίσης στοχεύουν στο κάτω μέρος της κατανομής και από πλευράς κοινωνικών επιδομάτων είναι, επίσης, στη σωστή κατεύθυνση και κυρίως, η καθολική εφαρμογή του κοινωνικού εισοδήματος αλληλεγγύης» (Μητράκος Θ., αδιόρθωτα πρακτικά της διακομματικής κοινοβουλευτικής επιτροπής για το δημογραφικό και διαρκής επιτροπή κοινωνικών υποθέσεων, 17.04.2018).

Το αποκεντρωμένο διοικητικό σύστημα της χώρας μας, δίνει τη δυνατότητα (αλλά και την ποθούμενη δικαιολογία) στην κεντρική εξουσία, να μεταβιβάσει στις τοπικές κοινωνίες μέρος της λειτουργίας θεσμών του κοινωνικού κράτους, χωρίς όμως τους αναγκαίους πόρους (χρηματοδότηση, ανθρώπινο δυναμικό, υποδομές) και την

απαιτούμενη εξουσιοδότηση να προβεί σε κοινωνικές ρυθμίσεις. Η άσκηση πολιτικής σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης ενσωματώνει αξιακά τόσο την κοινωνική αλληλεγγύη και συνοχή, όσο και τη συμμετοχικότητα, την άμεση δημοκρατία, την μετάβαση από το ατομικό στο συλλογικό. Οι δημοτικές ενότητες έχουν καλύτερη γνώση των τοπικών συνθηκών, αναγκών και ιδιαιτεροτήτων και δύνανται από αυτή την έννοια να παράσχουν άμεση, εξειδικευμένη και στοχευμένη υπηρεσία, ενεργοποιώντας τις δυνάμεις της τοπικής κοινωνίας. Στον αντίποδα, βέβαια, αυτό δεν αποτελεί υποχρεωτική αρμοδιότητα στα πλαίσια της ευθύνης της τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλά συναρτάται με παράγοντες που έχουν να κάνουν με τις ανθρώπινες και τις υλικοτεχνικές τους υποδομές. Ελλείψει σταθερής και συνεχούς χρηματοδότησης- αλλά και ενιαίου νομοθετικού πλαισίου-από το επίσημο κράτος, οι Δήμοι υιοθετούν και εφαρμόζουν πρωτοβουλίες που δεν είναι παραδοσιακού τύπου, αλλά στο πλαίσιο του προνοιακού πλουραλισμού, όπως η δυνατότητα διευρυμένων συνεργασιών με ιδιωτικούς φορείς και Μ.Κ.Ο./Α.Μ.Κ.Ε. (κάποιοι δήμοι ακόμα και με όρους αγοράς). Ο κατακερματισμός βέβαια των ΜΚΟ, η άτυπη ιεράρχησή τους και μη διεκδικητική φύση τους ελάχιστα δύνανται να επιλύσουν την ουσία του προβλήματος. Η δημιουργία σύνθετων σχημάτων συνεργασίας δίνει τη δυνατότητα ευρωπαϊκής χρηματοδότησης, στο πλαίσιο του πέμπτου στόχου στρατηγικής της «Ευρώπη 2020», που αφορά στην καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η αδυναμία επιπλέον χρηματοδότησης των προγραμμάτων από ίδιους πόρους οδηγεί στην κινητοποίηση των τοπικών δυνάμεων αλλά άτυπων δικτύων αλληλεγγύης, όπως η οικογένεια, η γειτονιά, οι εθελοντές, αλλά και πιο τυπικών, όπως οι δομημένες οργανώσεις. Ζητούμενο βέβαια αποτελεί το κατά πόσο η εκδηλούμενη αλληλεγγύη αποτελεί σήμερα αντανakλαστική ενέργεια ή θα συνεχίσει να υφίσταται και όταν η οικονομική κρίση ξεπεραστεί.

Όμως η αλματώδης και απρόβλεπτη αύξηση των κοινωνικών αναγκών αλλά και η μεταβολή τους υπονομεύει τον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, ο οποίος άλλωστε αντιμετωπίζει δυσκολίες λόγω των μη εξασφαλισμένων πόρων. Αυτός άλλωστε καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής λόγω και της ασυνέχειας και του αποσπασματικού χαρακτήρα της χρηματοδότησης. Παράλληλα ελλείπουν οι δομές για επανένταξη

(υπάρχουν τέτοιες σε ελάχιστους δήμους), οι παράλληλες δομές (όπως τα κέντρα ημερήσιας φροντίδας αστέγων ή τα πολυιατρεία) και βέβαια κάθε προληπτική δράση, που θα αποτελούσε ανασχετικό μέσο για να περιέλθει το άτομο σε κίνδυνο φτώχειας. Παρόλα αυτά δεν μπορούμε να μην αναγνωρίσουμε την σημασία της ανάπτυξης ενός δικτύου αναφοράς και στήριξης, την πρακτική συστημάτων αυτοοργάνωσης και την εξωστρέφεια που επιδεικνύει η τοπική κοινωνία, λειτουργώντας ως συλλογικότητα.

5.2 Προτάσεις

Η θεσμοθέτηση της οικονομικής αυτοδυναμίας των ΟΤΑ (με το άρθρο 25 του Ν. 1828/1989) δεν φαίνεται να είναι αρκετή ώστε να μπορεί να χρηματοδοτήσει θεσμούς του κοινωνικού κράτους, με δεδομένη την πολύ περιορισμένη πια κρατική χρηματοδότηση αλλά και την ασφυκτική εξάρτηση από το κεντρικό κράτος. Η θέση άλλωστε προτεραιοτήτων είναι αποκλειστική ευθύνη των τοπικών Δημοτικών Συμβουλίων καθώς η δημιουργία και λειτουργία δομών παροχής κοινωνικών υπηρεσιών δεν είναι δέσμια αρμοδιότητα των Δήμων. Άρα πρωτίστως βασική είναι η θεσμοθέτηση της δεσμευτικότητας στο χαρακτήρα της παροχής υπηρεσιών κοινωνικού περιεχομένου με παράλληλη οικονομική ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών, η δυνατότητά τους για ανάπτυξη πρωτοβουλιών και η οικονομική τους ανεξαρτησία και αυτοτέλεια από την κεντρική εξουσία.

Η χάραξη, άλλωστε, μια κοινωνικής πολιτικής για την καταπολέμηση της φτώχειας σε Εθνικό επίπεδο και με ευρεία συναίνεση, θα έδινε ένα ξεκάθαρο νομοθετικό πλαίσιο άσκησης πολιτικής, που θα απέτρεπε τις αλληλοκαλύψεις, τις ανισότητες αλλά και τις αδικίες στην παροχή βοηθημάτων. Τα κριτήρια για τη συγκεκριμένη παροχή δεν θα έπρεπε να είναι μόνο εισοδηματικού περιεχομένου, αλλά να εξεταστούν υπό το πρίσμα πολλαπλών παραγόντων, σε κάθε περίπτωση όμως να είναι ξεκάθαρα. Αλλιώς απλά διαιωνίζουμε τις ανισότητες. Σε αυτή την κατεύθυνση η επένδυση σε ανθρώπινους πόρους, η κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού και η στήριξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, θα απαντούσαν στο ζήτημα της επανένταξης.

Απαραίτητη κρίνεται η περαιτέρω ενεργοποίηση των εθελοντικών οργανώσεων, η καλύτερη οργάνωση των κοινωνικών υπηρεσιών και η στελέχωσή τους με εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό καθώς και η δημιουργία επαγγελματικών δομών, προσανατολισμένων στην αξιοποίηση των ανθρώπινων πόρων. Ζητούμενο είναι και η αναζήτηση χρηματοδότησης μέσω του προνοιακού πλουραλισμού (με σύμπραξη ιδιωτικού και δημόσιου τομέα) , όταν τα ευρωπαϊκά προγράμματα ολοκληρωθούν, που θα εξασφαλίσει την οικονομική βιωσιμότητα των κοινωνικών δομών. Αυτό είναι άλλωστε το επιχείρημα όσων υποστηρίζουν ότι το κόστος των κοινωνικών υπηρεσιών πρέπει να μετακυλήσει στους δικαιούχους, θέτοντας βέβαια και ζήτημα αποστολής του κράτους, το οποίο «αποενοχοποιείται» με τη μεταβίβαση της άσκησης κοινωνικής πολιτικής στην τοπική αυτοδιοίκηση. Όμως, «δεν είναι δυνατόν ο πολίτης να επαφίεται για τη λήψη υπηρεσιών που κανονικά θα έπρεπε να του παρέχει το κράτος στις διαθέσεις και τη διαθεσιμότητα του εκάστοτε εθελοντή. Βασική αρχή του κράτους πρόνοιας είναι η σταθερότητα, η συνέπεια και η συνέχεια στην παροχή υπηρεσιών προς τα άτομα και τις ομάδες που τις χρειάζονται» (Πουλόπουλος, 2014:203-204).

5.3 Προς μια Κοινωνία Πολιτών;

Ανεξάρτητα από το τι δίδαξε στον καθένα μας ξεχωριστά η κρίση σε αξιακό επίπεδο, έμαθε την κοινωνία σε μεγάλο βαθμό να αυτορυθμίζεται, να οργανώνεται με αυτόνομο τρόπο και να επιλύει τα προβλήματά της, συμπεριφερόμενη ως συλλογικότητα. Η βίωση της κρίσης παράλληλα με την «χρεοκοπία» της πολιτικής και των πολιτικών και τη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας οδήγησε μεγάλο μέρος του κοινωνικού συνόλου να πιστεύει ότι δεν έχει κάτι να περιμένει από την κεντρική διοίκηση (που επένδυσε στην ατομική ανασφάλεια και ποινικοποίησε τη φτώχεια). Δημιουργήθηκαν λοιπόν άτυπα δίκτυα αλληλεγγύης (και τυπικά βεβαίως) για την κάλυψη των προνοιακών αναγκών, τα οποία έσπευσαν να απεμπολήσουν οποιαδήποτε σχέση και εξάρτηση από την πολιτική και τα κόμματα και εξ αυτού του λόγου σπάνια συνεργάστηκαν με επίσημες Μ.Κ.Ο.. Βοήθησαν τους συνανθρώπους μας που βρίσκονταν σε ανάγκη, δίδαξαν νέους τρόπους συλλογικής ζωής και δράσης, επαναπροσδιόρισαν

τον ανθρωπισμό (όχι μόνο ως αξία αλλά κυρίως ως πρακτική), προήγαγαν τη δημοκρατία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Η δράση βέβαια αυτή αποσόβησε τελικά μέρος της οργής για την ανικανότητα και την ανεπάρκεια του επίσημου κράτους.

Παράλληλα, εκτός των αλληλέγγυων δράσεων και σε αντίθεση με τη συλλογική απάθεια των προηγούμενων χρόνων, στάθηκαν απέναντι στο κράτος με μάχιμο- ακόμα και αρνητικό- τρόπο, προέβαλαν αξιώσεις με ένταση και διάρκεια και «κατεβαίνοντας στις πλατείες» διεκδίκησαν άρση των ανισοτήτων, συμμετοχικότητα, διαβούλευση, αμεσότερη δημοκρατία. Διαμορφώθηκε με αυτόν τον τρόπο μια νέα συνείδηση γύρω από την αναγκαιότητα συμμετοχής στα κοινά, καθώς και τη δυνατότητα «να αναπτυχθούν εναλλακτικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Οι μορφές αυτές είναι ικανές να διεκδικήσουν και να αντιπροτείνουν ένα μοντέλο οργάνωσης «από τα κάτω» που θα διεκδικήσει την ισότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη και την κοινωνική αλλαγή» (Πουλόπουλος, 2014:202). Δεν είναι βέβαια λίγες οι φορές που αυτή η κινηματική αυτή δράση, εκτράπηκε στα όρια της αναρχίας, στην κατεύθυνση της ανατροπής του δημοκρατικού πολιτεύματος ή εκδηλώθηκε ρατσιστικά και ξενοφοβικά, «μεταφράζοντας» το γενικότερο αίσθημα φόβου και ανασφάλειας μιας κοινωνίας που αναζήτησε την ασφάλεια στην εσωστρέφεια. «Υπήρξε ενίσχυση του αντικοινοβουλευτισμού και της χρήσης βίας ως τρόπου πολιτικής συμμετοχής, όπως προκύπτει από τις αλληπαλλήλες βίαιες εκδηλώσεις στην Αθήνα, μερικές από τις οποίες κατέληξαν σε στοχευόμενες επιθέσεις εξωκοινοβουλευτικών πολιτικών ομάδων κατά του κτιρίου της Βουλής, καθώς και τις επιθέσεις κατά δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων σε άλλες περιοχές της χώρας» (Σωτηρόπουλος, 2017:112).

Η αντιφατική φύση του τρόπου εκδήλωσης της Κοινωνίας Πολιτών, δεν μας επιτρέπει να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα, για τον τρόπο που αυτή θα οριστικοποιηθεί σαν πρακτική τα επόμενα χρόνια, καθώς είναι σύμφυτη με την ιστορία, τον ρόλο της πολιτικής στη χώρα μας και την ιδιαίτερη κουλτούρα μας.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

1. Βενιέρης Δ. (2006), «Όρια Κοινωνικής Πολιτικής;» στο *Η Κοινωνική Πολιτική σε Ένα Μεταβαλλόμενο Περιβάλλον: Προκλήσεις και Προοπτικές*, Διεθνές Συνέδριο 2006, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα.
2. Βενιέρης Δ., 2011, «Κρίση Οικονομίας, Απορρύθμιση Κοινωνικής Πολιτικής: Η Νέα «Μικροελληνική» Καταστροφή 2010-2011», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 134-135, Α΄ - Β΄.
3. Βενιέρης Δ. (2015), *Κοινωνική Πολιτική, έννοιες και σχέσεις*, Εκδόσεις Τόπος.
4. Βουτσάκης Β. (2004), «Εθελοντές και Κράτος :Σειρήνες της Σύμφυσης», στο Σωτηρόπουλος Α.Δ. (επιμ.) , *Η Άγνωστη Κοινωνία Πολιτών*, Αθήνα : Ποταμός.
5. Καστοριάδης Κ. (1999), *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, Αθήνα, ύψιλον/βιβλία.
6. Κατσίκας Δ., Καρακίτσιος Α., Φιλίνης Κ., Πετραλιάς Α. (2014), *Έκθεση για το κοινωνικό προφίλ της Ελλάδας σε σχέση με τη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανισότητα πριν και μετά την εκδήλωση της κρίσης*, Ερευνητική έκθεση, Παρατηρητήριο για την κρίση, ΕΛΙΑΜΕΠ.
7. Ματσαγγάνης Μ., 2011, «Η κοινωνική πολιτική σε δύσκολους καιρούς : οικονομική κρίση, δημοσιονομική λιτότητα και κοινωνική προστασία» , Αθήνα, Κριτική.
8. Μπουζιούρη, Μ. & Πίγκου-Ρεπούση, Μ. (2014), *Αλληλέγγυες Κοινωνικές Δομές και Πρακτικές στον Αστικό Ιστό : Νέες Μορφές Πολιτειότητας στην Αθήνα της Κρίσης*, Επιστημονική Μελέτη, Αθήνα: Κοινοφελές ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση.
9. Μπουρίκος Δ. (2012), «*Κοινωνική αλληλεγγύη στην Ελλάδα της κρίσης : Νέο κύμα ανάδυσης της κοινωνίας των πολιτών ή εμπέδωση της κατακερματισμένης κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη*», Ερευνητικό κείμενο, περιοδικό Παρατηρητήριο για την κρίση, Νο 3, ΕΛΙΑΜΕΠ

10. Μπουρίκος Δ., Σωτηρόπουλος Δ. (2014), «Οικονομική κρίση, Κοινωνική Πρόνοια και Κοινωνία των Πολιτών : Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στους τυπικούς και άτυπους φορείς της κοινωνίας πολιτών στο χώρο της κοινωνικής αλληλεγγύης και οι νέοι περιορισμοί της κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη την περίοδο 2010-2013», Ερευνητικό κείμενο, περιοδικό Παρατηρητήριο για την κρίση, ΕΛΙΑΜΕΠ
11. Παπαγεωργίου Ν. (2005), *Μεταμορφώσεις του ιερού. Κοινωνία και θρησκεία στο έργο του Marcel Mauss*, Π.Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη.
12. Παπαϊωάννου Α., Μπεργιαννάκη Ι.Δ., (2016), *Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία στην Ελλάδα, Α΄ Ψυχιατρική Κλινική, «Αιγινήτειο» Νοσοκομείο, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής.*
13. Πολυζωίδης Π., (2006), *Εθελοντισμός στην Κοινωνική Προστασία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
14. Πουλόπουλος Χ, (2014), *Κρίση, φόβος και διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής*, Αθήνα : Εκδόσεις Τόπος.
15. Ρόμπολης Σ.,Χλέτσος Μ. (1995), *Η κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του κράτους πρόνοιας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
16. Σημίτη Μ. (2014), *Κράτος και εθελοντικές οργανώσεις την περίοδο της οικονομικής κρίσης*, Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τεύχος 42
17. Σταθόπουλος Π., 1999, «Κοινωνική πρόνοια, μια γενική θεώρηση», Αθήνα, Έλλην.
18. Σωτηρόπουλος Δ.Α. (2004), *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών*, Αθήνα: Ποταμός
19. Σωτηρόπουλος Δ.Α. (2017), *Η ελληνική κοινωνία πολιτών και η οικονομική κρίση*, Αθήνα : Ποταμός.
20. Στασινοπούλου Ο. (2006), *Κοινωνική Πολιτική :βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
21. Τσαούση Δ. (1987), *Η κοινωνία του ανθρώπου*, Αθήνα: Gutenberg.
22. Τσουνής Α., Σαράφης Π. (2016), *Κοινωνικό Κεφάλαιο : μια Απόπειρα Εννοιολογικής Οριοθέτησης του Όρου*, Το βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, Τόμος ΙΖ, τεύχος 66, Καλοκαίρι 2016.

23. Φερώνας, Α. (2016), «Αναζητώντας την Κοινωνική Αλληλεγγύη σε ραγδαία μεταβαλλόμενες κοινωνίες», Πρακτικά *Η ελληνική κοινωνία στο σταυροδρόμι της κρίσης- Πέντε χρόνια μετά- 5^ο Τακτικό Συνέδριο της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας ΕΚΕ*, 10-12 Δεκεμβρίου 2015, Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του ΕΚΠΑ, Αθήνα, Ελλάδα.
24. Πρακτικά (αδιόρθωτα) της 17^{ης} Απριλίου 2018 της Διακομματικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για το δημογραφικό και Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων, Βουλή των Ελλήνων (Περίοδος ΙΖ' -Σύνοδος Γ').

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

25. Crow Gr., (2002), *Social solidarities , theories, identities and social change*, Buckingham: Open Univercity.
26. Dean H, 2004, *The ethics of welfare*, Bristol, The Policy Press.
27. Hechter, M. (1987), *Principles of Group solidarity*, Berceley, Los Angeles, London: Univercity of California Press.
28. Kent G., 2005, *Freedom from want: The human right to adequate food*, Georgetown University Press, Washington D.C.
29. Kerins A., 2012, *The social costs and benefits of volunteering for a public agency*, Unbana, Illinois: Univercity of Illinois at Urbana-Champaign
30. Κροπότκιν Π., (2000) , *Η αναρχική Ηθική*, μεταφρ.Ν. Αλεξίου, Αθήνα : Ελεύθερος Τύπος.
31. Μάρξ Κ., Ένγκελς Φ., (1987), *Για την αγάπη, τη φιλία, την αλληλεγγύη*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή-Οδηγητής
32. Prainsack B., Buyc A., (2011), *Solidarity: reflections on an emerging concept in bioethics*, UK: ESP Colour Ltd.
33. Sotiropoulos D., Bourikos D., (2014), *Economic Crisis, Social Solidarity and the Voluntary Sector in Greece*, Journal of Power, Politics & Governance Vol.2, American Research Institute for Policy Development

34. Φότεφ Γ. (1995), *Κοινωνία των Πολιτών* μεταφ. Barbara Prainsack and Alena Buyx ρ.
Γ.Σιακαντάρης, Αθήνα: Φιλίστωρ.

Διαδικτυακές πηγές

<http://sxediastinpoli.gr/ethelontismos/ennoia-ethelontismou>

www.statistics.gr

<http://www.bankofgreece.gr>

<http://www.pbo.gr/el-gr/> (Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή)